

'Literatuur...het is allemaal zo relatief.'

Met onder meer:

Interview met gastschrijver **Willem Jan Otten** ♦
Lezing over de bibliotheek van Ter Braak ♦ Start
uitgeverij in e-books **Ons Woord** ♦ Promotie-
onderzoek 'Brieven als buit' ♦ Verslag van het
colloquium in Antwerpen ♦ en meer

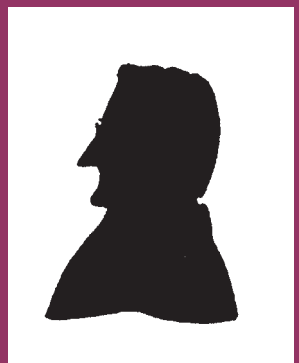
JAARGANG 9 (2012) NUMMER 2

MEETJAAR

TIJDSCHRIFT

VOOR LEIDSE

NEERLANDICI

INHOUD

REDACTIONEEL	
Generaties	3
AANKONDIGING	
Siegenbeeklezing	4
INTERVIEW	
'Ik heb nooit iets voor de eeuwigheid willen doen'	5
<i>Coen van Beelen</i>	
UIT HET VELD	
Het woord is aan ons	14
<i>Kim Verheij</i>	
INTERVIEW	
Scheppen en vernietigen tot de essentie	15
<i>Dennis Koopman & Maartje Heibloom</i>	
VERSLAG	
Andere werelden in Antwerpen	18
<i>Liesbet Winkelmolen</i>	
INTERVIEW	
'Iets met mensen en communicatie'	20
<i>Tineke Frederiks & Sebastiaan van Loosbroek</i>	
INTERNATIOTAAL	
Bier met een rietje	23
<i>Ludo Jongen</i>	
ONDERZOEK	
Brieven als buit	26
<i>Judith Nobels & Tanja Simons</i>	
ONDERZOEK	
Gedachten lezen is normaler dan je denkt	30
<i>Ruben van Vliet</i>	
JAAP UIT DE MOUW	
Over Jaap Goedegebuure <i>Wim van Anrooij, Maria van Daalen, Susanne Fagel, Rick Honings, Els Meeuse, Barber van de Pol, Marijke van der Wal, Coen van Beelen, Dennis Koopman</i>	

Generaties

De wet van de menselijke natuur wil dat zoons opstaan tegen hun vaders. 'Weg met de oude man, hij stagneert de vooruitgang! Eh, ik bedoel, hij hindert mij in mijn ambities en zelfontplooiing!' Dat is wat menige jongeman in zichzelf gromt. Wie nazaten heeft, bezit in hen niet alleen opvolgers, maar vooral mededingers en moet dus op zijn hoede te zijn.

Jaap Goedegebuure

Zo begon de man op de voorkant van dit nummer in 2005 zijn oratie in Leiden. Zelf is hij misschien wel de eerste die het zou bevestigen: weg met die oude man. Laat de nieuwe generatie het maar overnemen. Zonen worden vaders, studenten soms leraren, en in een enkel geval hoogleraar. Het stramien van meester en gezelschap gaat al jaren mee, en zal nog jaren blijven bestaan. En Jaap Goedegebuure heeft een affiniteit met dit soort patronen, in de literatuur en in het leven zelf.

Het is dus geen verrassing dat hij ruimte maakt voor een nieuwe garde, en zichzelf de tijd en de ruimte geeft om zich met juist die dingen bezig te houden die hem aan het hart gaan. Na een lange en interessante carrière gaat hij met een welverdiend emeritaat. Reden voor *Metaal* om aandacht te besteden aan deze vertrekkende hoogleraar.

En dan blijkt opeens dat Goedegebuure een man is met veel meer talenten dan de meeste vermoeden. Wij vroegen dan ook om Vlugge Japies, verwijzend naar het personage in Bassie & Adriaan. En voor wie daar niet bekend mee is, deden we het verzoek om nou eindelijk eens de 'Jaap uit de mouw te laten komen,' in plaats van die spreekwoordelijke aap. Jaap Goedegebuure wordt dus van alle kanten belicht, in de eerste plaats met een groot interview.

Maar er is meer. Ook in *De schrift herschreven*, een werk met essays over de rol van de Bijbel in de moderne Nederlandse literatuur, vonden wij een veelzeggend stukje tekst. De titel is *Isaäk spreekt*, en daarin vindt de lezer een stuk dat eerder in de categorie proza thuis behoort, dan in een essay. Ook dit stuk herinnert aan de aartsvaders in het bijzonder, en meer in het algemeen aan generaties. Zonder dat het er al te dik op ligt, voelt juist dit essay als het meest persoonlijke stuk tekst in de bundel. Het essay eindigt ook anders dan alle andere: met een gedicht. De dichter wordt niet genoemd en blijft dus impliciet. Het leek de redactie niet meer dan logisch om juist dit gedicht op de achterkant te plaatsen. We waren zo vrij om een titel toe te voegen. De auteur blijft impliciet. Dan kan hij namelijk zelf gewoon zijn handtekening eronder zetten...

**SIEGENBEEKLEZING DONDERDAG 22 NOVEMBER
KRIJN TER BRAAK OVER DE BIBLIOTHEEK VAN
MENNO TER BRAAK**

Krijn ter Braak geeft een lezing over de bibliotheek van zijn oom, Menno ter Braak. Die bibliotheek is nu in het bezit van Universiteit Leiden. Zie de aankondiging op de volgende pagina voor meer informatie.

20.00u, Grote Vergaderzaal, 2e verdieping van de universiteitsbibliotheek (Witte Singel)

SIEGENBEEK SCRIPTIEPRIJS

Schreef jij in 2012 je masterscriptie, en kreeg je een 7,5 of hoger? Dan kan je meedoen met de Siegenbeek scriptieprijs, waarmee je € 500,- kan winnen. Stuur je scriptie in elk geval vóór 31 januari 2013 naar siegenbeek@gmail.com. Ook wil de jury graag een papieren versie ontvangen op het postadres.

Mail voor meer details.

SIEGENBEEKLEZING DONDERDAG 22 NOVEMBER

KRIJN TER BRAAK OVER DE BIBLIOTHEEK VAN MENNO TER BRAAK

De Leidse Universiteitsbibliotheek is bezig de privébibliotheek van Menno ter Braak te verwerven. Boekencollecties van dichters en geleerden zijn gewilde onderzoeksobjecten, en daarom is het altijd verheugend wanneer een bibliotheek een dergelijke verzameling als geheel kan opnemen en ontsluiten. De UB in Leiden beschikt over oude en nieuwe collecties, om er maar enkele te noemen die van Petrus Burmanus, J.C. Bloem en Anna Frank - van Westrienen, wat het mogelijk maakt boeken in hun samenhang te bestuderen en cultuurkringen in kaart te brengen.

Door zijn vooraanstaande rol in de groep rond het tijdschrift Forum is Ter Braak (1902-1940) een spin in een web van literaire activiteiten geweest. Zijn vriendschap met Eddy du Perron, Jan Slauerhoff, Hendrik Marsman en anderen was een bindende factor in het letterkundige leven van de jaren dertig. Zijn grote betrokkenheid bij de exil-literatuur, zijn omgang met Russische en Franse schrijvers, zijn kennis van cultuurfilosofie en politieke literatuur hebben een stempel gedrukt op de intellectuele discussies in Nederland.

Leidse neerlandici zijn vertrouwd met Ter Braak: de hoogleraar Hans Gomperts (1915-1998) heeft veel over Ter Braak gepubliceerd, en Eep Francken verzorgde de bloemlezing De draagbare Ter Braak.

De acteur en regisseur Krijn ter Braak heeft deze bibliotheek van zijn oom jarenlang beheerd. Hij maakte er een film over (naar de essaybundel van Ter Braak Het tweede gezicht genoemd) en draagt bij aan de website van de Stichting Menno ter Braak. Krijn ter Braak heeft meegewerkt aan talrijke theater-, film- en hoorspelproducties over hoogtepunten uit de Nederlandse letterkunde: van de film over Max Havelaar tot het hoorspel over Het Bureau van Voskuil.

Het is dan ook een grote gebeurtenis dat Krijn ter Braak de komende Siegenbeeklezing zal verzorgen.

Hij zal ingaan op de inhoud van de bibliotheek, en de manier waarop deze bekend is geworden. Eep Francken zal de lezing inleiden met een korte beschouwing over de contacten die Ter Braak had met antifascistische Leidse studenten.

Bij deze inspirerende lezing hopen wij een groot aantal Siegenbeekleden te verwelkomen. Men wordt verzocht zich aan te melden bij siegenbeek@gmail.com. De lezing is op 22 november om 20.00 uur in de Grote Vergaderzaal op de tweede verdieping van de UB. Een aantal boeken uit het bezit van Ter Braak zal daar voor het publiek ter inzage liggen.

‘Ik heb nooit iets voor de eeuwigheid willen doen’

Een gesprek met vertrekkend hoogleraar Jaap Goedegebuure

Als Ovidius zijn *Metamorphosen* in de huidige tijd zou hebben geschreven, zou de levensloop van Jaap Goedegebuure zeker in het werk zijn opgenomen. We kennen Goedegebuure als hoogleraar, maar hij is ook essayist, dichter, wetenschapper, docent, redacteur, criticus, publicist. En hoewel de Nederlandse wet hem dwingt dit jaar met emeritaat te gaan, is hij nog lang niet van plan om zijn pen aan de wilgen te hangen. Metaal sprak met de vertrekkende Leidse hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde over zijn jeugd, zijn carrière en zijn toekomstplannen. ‘Literatuur...het is allemaal zo relatief.’

Coen van Beelen

Biblebelt

‘Door de voortvarendheid van mijn moeder is mijn ziel gered, anders was ik misschien voor altijd in dat dorp gebleven.’ Goedegebuure, genesteld in een van de rode stoelen op zijn Leidse kamer, waar dit interview plaatsvindt, vertelt over zijn jeugd. Het dorp waarover hij spreekt is Sint-Annaland, waar hij 24 september 1947 ter wereld kwam. Al na een jaar namen zijn ouders de kleine Jaap mee naar Zeeuws-Vlaanderen, en weer tien jaar later naar de grote stad, Vlissingen, onder de rook van Middelburg. Zijn vader was tot die tijd altijd boer geweest, maar na 1945 was daar verandering in gekomen. ‘Nadat Nederland was bevrijd moest alles vanaf de grond worden opgebouwd, waaronder het ambtelijk apparaat. Mijn moeder zag voor zichzelf geen toekomst in het dorp en heeft mijn vader zover gekregen dat hij koos voor een baan bij de overheid. Er was geen opleiding vereist; je werd door cursussen bijgespijkerd.’ In Middelburg ging Goedegebuure uiteindelijk naar het gymnasium, dat hem rechtstreekse toegang tot de universiteit zou verschaffen. ‘De mogelijkheid om naar het gymnasium te gaan is mijn redding geweest. Als boerenzoon zou ik nooit zijn geslaagd. Toch ben

ik vaak teruggegaan naar mijn geboortedorp. Toen ik een jaar of acht was, moest mijn moeder naar het ziekenhuis en woonde ik met mijn jongere broer en zus tijdelijk weer in Sint-Annaland. Het is de *biblebelt* van Zeeland, ik vond het verschrikkelijk. Mijn oma was een scherp slijpende, vrome vrouw die mij zei dat ik moest bidden op mijn knietjes dat ik niet in de hel zou komen. Je kon dan wel gedoopt zijn en naar de kerk gaan, maar dat maakte geen donder uit.’ Terwijl zijn ouders na de verhuizing gematigde protestanten werden, gleed Goedegebuure langzaam maar zeker weg uit het geloof. Het enige waar hij zich tegenwoordig nog aan vasthoudt is de Bijbel. ‘Ik lees de Bijbel als een narratief, als poëzie, of op één van de andere duizenden manieren waarop je het kunt lezen.’

Theologie

Omdat hij geen studie-uitstel kreeg moest Goedegebuure in militaire dienst. Anderhalf jaar reed hij met een stuk luchtafweergeschut over de Veluwe, een naar eigen zeggen weggegooide periode. Toch besteedde hij zijn dienstitijd goed: hij las integraal de *Illias* en de *Odyssee* in het Grieks en de *Aeneis*

in het Latijn. 'Ik heb een grote voorliefde voor de klassieken. Eigenlijk wilde ik klassieke talen gaan studeren, maar dat raadde mijn docent op het gymnasium mij af. Ik heb met mijn stomme kop naar hem geluisterd, daar heb ik achteraf enorme spijt van. Ik had met klassieke talen natuurlijk ook in de literatuur kunnen blijven.'

Had hij volgens die gedachtegang ook theologie kunnen gaan studeren? 'Zeker. Ik denk regelmatig dat wanneer ik in de 19e eeuw zou zijn geboren, er dan wel één of andere dorpsnotaris zou zijn geweest die mij een studiebeurs had gegeven, op voorwaarde dat ik theologie zou gaan studeren en predikant zou worden. Ik heb in de jaren tachtig een aantal malen op een preekstoel gestaan en gedacht: wat moet het heerlijk zijn als predikant, je houdt op zondag je dienst en kunt daarna heerlijk met een glaasje jenever en een sigaartje achteroverleunen. Tegenwoordig zijn het halve ziekenbroeders en sociale werkers, maar in de 19e eeuw voerden die dominees niets uit, je had alle tijd om te lezen en te schrijven, kijk maar naar mensen als Ten Kate of Nicolaas Beets.'

Het werd klassieke talen noch theologie, maar Nederlands. Een keuze die vrij praktisch tot stand kwam. 'Mijn grote voorbeeld op school, en misschien nog steeds wel, was een leraar die Nederlands en geschiedenis doceerde. Ik wilde dat ook, maar destijds kon je beide studies niet combineren. Toen heb ik maar voor Nederlands gekozen in Leiden, omdat ik in Amsterdam geen kamer kon krijgen. Het leven hangt van toevaligheden aan elkaar.'

Leiden bleek achteraf geen onverstandige keuze. De opleiding in Amsterdam, die langzaam uit zijn voegen groeide, had nogal te lijden onder de revolutie. Marxistische studenten eisten werkgroepen over maatschappelijke onderwerpen waarbij na afloop een collectief cijfer moest worden gegeven. 'Ik hoorde achteraf van studenten en docenten dat het een bende was,' vertelt Goedegebuure. 'Als je je zaken niet goed op orde had kon je helemaal teloor gaan in de chaos. En dan werd er ook nog eindeloos gediscussieerd.'

Hier in Leiden was het wat dat betreft een stuk rustiger, al zijn de jaren '60 niet helemaal onopgemerkt voorbijgegaan. Ook wij eisten inspraak, en hoogleraren poogden de afstand tussen docent en student te verkleinen door te vragen hen toch vooral bij de voornaam te noemen. Als je in je tweede jaar bij Cor van Bree je mondeling moest doen werd je bij hem thuis uitgenodigd. Na afloop van het behaalde tentamen placht Cor dan te zeggen: 'Zo, ik denk dat wij nu maar over moeten gaan op het tutoyeren; zeg maar Cor.' Goedegebuure, die tijdens het citaat treffend de stem van de oude meester imiteert, barst in lachen uit en vervolgt:

'Max de Haan, een docent Middel nederlandse letterkunde, riep een keer kwaad: "Er is een wijf in het eerste jaar dat Max tegen mij zegt!" Zulke mensen waren er dus ook bij.'

Het hele erge

Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde ten tijde van Goedegebuures studentenperiode in Leiden was Hans Gomperts, tevens dichter en essayist/polemicus.

'Ik had al snel in de gaten dat dat een bijzonder iemand was. Hij had een groepje volgelingen om zich heen, de Hans-zeggars. Als je hem bij zijn voornaam mocht noemen behoorde je tot de uitverkorenen en mocht je samen met de andere gelukkigen bij hem logeren om lange gesprekken over literatuur te voeren.'

Het was ook Gomperts die hem er uiteindelijk van zou weerhouden leraar te worden. Nadat Goedegebuure in Leiden zijn kandidaats behaalde vertrok hij naar Utrecht om Algemene Literatuurwetenschap te studeren. 'In Leiden zat daar een ouwe lul, Bomhoff, terwijl ik in Utrecht les kreeg van Teesing en de oude Brandt Corstius, allebei coryfeeën in hun vakgebied.' Goedegebuure kreeg een gedegen opleiding en specialiseerde zich in de vergelijkende literatuurwetenschap van West-Europa in de 19e eeuw, met literaire decadentie en dandyisme als bijzondere voorkeuren. Na zijn afstuderen wilde hij eigenlijk het voortgezet onderwijs in, maar Gomperts stak daar een stokje voor. Goedegebuure mocht gaan assisteren bij de uitgave van Du Perrons brieven en niet veel later kreeg hij

van NWO een beurs om te promoveren op het werk van de dichter Hendrik Marsman, onder supervisie van Gomperts. Dat ging echter niet zonder slag of stoot. NWO stond zeer sceptisch tegenover de biografische passages die Goedegebuure in zijn proefschrift opnam, een vorm waarvan de wetenschappelijke waarde destijds ernstig in twijfel werd getrokken. Dat gold ook voor het schetsen van 's auteurs poëtica. 'Zoiets was in die tijd nog zeer ongebruikelijk,' legt Goedegebuure uit. 'Het boek gaat heel erg over hoe Marsman zich als literaire figuur in zijn tijd heeft bewogen. Later heb ik nog een echte biografie geschreven met meer smeugige details, op herhaaldelijk verzoek van Martin Ros. Het moest op Martins aandringen vooral ook gaan over "het hele erge". Over seks dus.'

De leukste jaren

In 1981 promoveerde Goedegebuure en dacht: wat nu? Na bijna leraar te zijn geworden in een havo 4-klas ('de ergste klas die er is') en nadat hij in principe was aangenomen bij uitgeverij Bert Bakker, deed er zich een betere situatie voor. 'Bij Literatuurwetenschap in Leiden kwam er een baan-tje vrij, nadat Jan Pieter Guépin, dichter, essayist en geleerd classicus, boos was weggegaan omdat hij geen hoogleraar werd. Op die manier ben ik het wetenschappelijk onderwijs ingerold en heb ik vijf en een half jaar in Leiden gewerkt. Ik vond het aanvankelijk wel lastig als jongeling. Je hebt met gevorderde, gemotiveerde studenten te maken, dus je moet laten zien dat je het kunt. Voor mijn

eerste hoorcollege heb ik twee jenevers gedronken, op aanraden van iemand die zei dat je zo de plankenkoorts de baas werd, maar al snel leerde ik hoe het moest. Hoe te bewegen, dat je niet achter je lessenaar moet blijven staan, het improviseren, mensen aankijken, al dat soort trucs.'

Totdat Goedegebuure in 1986 benaderd werd door Universiteit van Tilburg, toen nog de Katho-

'Schoolplein'

'Het individu, die onovertroffen uitvinding van het protestantisme,' zegt Ger Groot in zijn feestrede bij de presentatie van Jaaps studie *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010*. Er klinkt hoon in zijn stem, dat verbeeld ik me niet. Groot is atheïst, maar ook loyaal ex-katholiek. Wat wordt hier uitgevochten?

Ook Oek de Jong, loyaal ex-gereformeerd, spreekt. Zijn Groots pijlen soms voor hem bedoeld? De heren plagen elkaar een beetje, haha. Maar zodra De Jong Kousbroek erbij haalt en diens hekel aan geloof verklaart uit een 'Indisch trauma', zit ik op de kast en kijk of niet iedereen intussen op z'n voorhoofd tikt. Milde atheïsten lijken de ware atheïst liefst een kopje kleiner te maken. Wat doet Kousbroek hier?

Geloof is eng, zien jullie nou? Geloof wil overtroeven, geloof zoekt vijanden, ook ex-geloof.

Maar de sprekers hebben de zaal op hun hand. Jaap zong net wat en Ger ook, alle kaken zijn ontspannen. De vorm van het feest wordt aanvaard. Behalve door mij. Ik waan me in het verzuilde verleden. In het stadje waar ik opgroeide, vchten de 'katholieke elastieken' en de 'christelijke misselijken' met de 'openbare stinksigaren' (de kinderen die niets waren). Die laatsten, zoals ik, hadden vaak het Nederlands Hervormde Doopsel nog op hun kruin.

Tussen de schoolgroepen bestond vanzelfsprekende vijandschap. Er moest gevochten worden en niet alleen omdat Darwin had gezegd dat vechten nodig was voor het bepalen van de pikorde. Er moesten historische rekeningen worden vereffend. Zo'n onderhuidse controverse slijt niet in een paar generaties.

Ga je naar een presentatie, ben je weer op het schoolplein! Overigens bestaat ons aller geweten uit bijbelse geboden en verlichte grondwettelijke bepalingen, plus een onbekende dosis eigenbelang.

Ja toch, Jaap?

Barber van de Pol

lieke Universiteit Brabant geheten. De nog jonge letterenfaculteit had moeite met het invullen van de leerstoel literatuurdidactiek, en vroeg de jonge Leidse docent of hij daar, met een nieuwe door hem in te vullen leeropdracht, wellicht oren naar had. Die wilde wel. 'Het was een totaal andere sfeer dan in Leiden. De mensen die daar in Tilburg werkten waren bijna allemaal Brabanders, het was echt een diep verzuild CDA-bolwerk. Dat gold echter niet voor de letterenfaculteit, daar werkten voornamelijk Randstedelingen, iedere morgen om 09.30u afgezet door de door ons zo genoemde Randstad-expres, om rond een uur of 17.30u weer zo snel mogelijk huiswaarts te keren. Ik bleef ook in Leiden wonen. Tilburg is een verschrikkelijke stad.' De studenten die Goedegebuure moest onderwijzen, kwamen ook voor 80% uit de provincies Brabant en Zeeland. 'Ze kwamen letteren studeren maar wilden eigenlijk in de communicatie, en kozen, als ze de literatuurwetenschappelijke kant opgingen, veelal voor de opleiding Marketing en sociologie van het boek. Ik zat daar in een isolement. Ik wilde over de inhoud praten, over literatuur, maar de meeste studenten hadden daar geen belangstelling voor. Ik had zelden studenten die erdoor gegrepen waren. Daar stond tegenover dat ik relatief veel tijd had om te schrijven en te lezen. Ik heb er ook bestuurlijke vaardigheden opgedaan als decaan, waardoor ik anders over mijzelf ben gaan denken. Ineens bleek ik in staat te zijn om mensen te sturen, te manipuleren, zeer tot mijn verrassing.'

In 2005 was de koek uiteindelijk toch op, en besluit Goedegebuure in zijn rol van decaan ten tijde van bezuinigingen zijn eigen leerstoel als eerste op te heffen. De verwachte lacune in zijn carrière bleef echter uit, want alsof de goden het zo hadden gewild, verliet Ton Anbeek op datzelfde moment zijn Leidse burelen. 'Een van de beste dingen die mij zijn overkomen,' noemt Goedegebuure het. Hoewel de sollicitatieronde al voorbij was werd de voormalige Tilburgse hoogleraar interessant genoeg bevonden om toch nog in de procedure te worden meegenomen. Op zijn 57e werd hij opnieuw hoogleraar, wat op die leeftijd niet vaak meer voorkomt.

Het zouden de zeven leukste jaren van zijn werkende leven worden. Wanneer hij erover vertelt brokkelen de grauwe herinneringen aan het Tilburgse inferno bijna zichtbaar van zijn hoofd en begint hij te stralen van genoegen. 'Ik kreeg in Leiden ook de beste studenten. In Tilburg zat

Interpreteren

Je praat als student natuurlijk over elke docent. En soms is er een opmerking die je verrast. Het zal vast te verklaren zijn, maar ik ontdekte dat een klein aantal studentes lichtelijk geïntimideerd waren door Goedegebuure. Het ging dan vooral om de hoorcolleges in het eerste jaar, die maar in een enkel geval door Goedegebuure werden gegeven. Ik zag een erudiete hoogleraar, goed gekleed, vol verwachting, de luisterende studenten uitdagend om boven zichzelf uit te stijgen. Maar die paar vrouwen werden eigenlijk alleen maar zenuwachtig door die waterval van kennis. Ik weet vrijwel zeker dat het uitzonderingen waren. Ik vermoed niet dat het iets met liefde te maken had, eerder met een vorm van faalangst. Hij werd een gesloten boek, of een roman die na de eerste paar hoofdstukken toch maar weggelegd werd.

Ik kan me er wel iets bij voorstellen, maar het effect is anders: bij hen een soort blokkade, bij mij en anderen een extra stimulans. Een boek dat je steeds beter denkt te begrijpen. Dat gevoel werd bevestigd bij werkcolleges, en bij het schrijven van mijn scripties: Jaap weet veel, maar is geen man van wetenschap alleen. Sommige docenten zijn autistisch bezig met hun vakgebied, maar Jaap heeft juist oog voor de persoon, in de eerste plaats. Of misschien op een gedeelde eerste plaats, samen met de student. Een laagdrempelige hoogleraar. Hoe dan ook blijft dit alles, net als bij literatuur, een kwestie van interpretatie. Ik ben blij dat je geen gesloten boek bent gebleven.

Dennis Koopman

er heel af en toe een aardige tussen, maar niet met bosjes, zoals hier.' Toen Goedegebuure 28 september jongstleden voor het laatste de bullen mocht uitreiken aan een groepje masterstudenten, kreeg hij het dan ook bijna te kwaad. 'Ik werd zeer emotioneel. Het was erg mooi om een rij met zulke goede studenten te zien. Het deed me denken aan veertig jaar geleden, toen ik de brieven van Du Perron editeerde. Hij schreef naar tientallen verschillende mensen en iedereen benaderde hij anders, afhankelijk van het soort chemie die hij met iemand had. Zo ben ik in het begeleiden van mijn studenten ook altijd te werk gegaan. Voor de één een aai over de bol, voor de ander een schop onder zijn kont.'

Literaire kritiek

Goedegebuure is niet alleen maar bekend vanwege zijn hoogleraarschap of zijn talloze boeken en andere publicaties. Hij was onder andere ook redacteur van het literaire tijdschrift *Tirade*, maar geniet vooral bekendheid vanwege zijn werk als literair criticus. Hij volgde in 1981 Aad Nuis op als recensent bij de *Haagse Post*, dat later fuseerde tot *HP/De Tijd*, en zou die functie tot in 1998 vervullen. 'Dat was fantastisch. Ik kreeg een groot eigen podium.' Niet iedereen was altijd even gelukkig met Goedegebuure op die plek. 'Sommigen vonden me te streng, te saai, of te degelijk. Ik kreeg wel eens te horen dat men mijn stukken gebruikte om kinderen te laten oefenen voor het examenonderdeel tekstsamenvatting, want het was de taaieste kost die ze konden vinden.'

Tegenwoordig schrijft Goedegebuure wekelijks een recensie in het *Financieel Dagblad* en is hij werkzaam als literair medewerker voor de boekenbijlage van *Trouw*. Is het soms lastig om objectief te blijven, bijvoorbeeld wanneer hij zijn goede vriend Oek de Jong recenseert? 'Ja, eigenlijk hoort het niet,' antwoordt Goedegebuure, 'maar aan de andere kant: is Arjan Peters dan wel objectief? Hij heeft de pest aan Oek, zijn recensie onlangs was gewoon een standrechtelijke executie.' Goedegebuures werk als criticus en zijn vriendschap met een schrijver botsten enkele tientallen jaren geleden. Hij was bevriend met Jeroen Brouwers, maar toen de waardering voor diens werk begon te kantelen veranderde die vriendschap in een etterende vete en is de literaire modder van Brouwers richting Goedegebuure regelmatig te lezen in de Feuilletons van de nukkige schrijver. Zou het niet zo kunnen zijn dat deze affaire Goedegebuure ervan weerhoudt het werk van Oek de Jong negatief te bespreken? 'Dat is inderdaad lastig, want wat zeg je als je het niets vindt? Ik heb zijn laatste boek gelezen, en het zal vast deels door onze vriendschap komen dat ik hou van zijn werk en me er ook zeer in herken. Maar toch, ik zit nu vanaf 1974 in de literatuurkritiek en heb moeten vaststellen dat die zogenaamde objectiviteit schijn is, het is opgelegd. Als je een boek leest ga je een verhouding aan en is het ja of nee, slappe thee of sterke drank, het laat je onverschillig of je wordt er door meegesleept, je wordt kwaad of het ontroert je. Objectiviteit en subjectiviteit zijn geen onvereenbare tegendelen, maar punten op een glijdende schaal. Als je met iemand te maken hebt met wie je een verhouding

De hippe hoogleraar

Jaap Goedegebuure leerde ik kennen in de zomer van 2005, toen hij kwam kennismaken tijdens een vergadering van de sectie Moderne Letterkunde in Leiden, als opvolger van Ton Anbeek. Zelf was ik in die tijd student-lid van de sectie. Ik herinner me dat Jaap nogal gebruikt was, een hippe blouse met felle kleuren en een zonnebril droeg, en een fitte, energieke indruk maakte. Op dat moment kon ik nog niet bevroeden dat ik zes jaar later als promovendus onder zijn hoede mijn proefschrift in het openbaar zou verdedigen.

Tijdens zijn mastercollege 'De Zaak Kellendonk' in het collegejaar 2005-2006, over de roman *Mystiek lichaam* (1986), maakte ik kennis met de docent Goedegebuure, die zijn studenten al na korte tijd vroeg om hem toch vooral Jaap te noemen. Wat me opviel was zijn natuurlijke eruditie; hij gaf op een losse manier college, stelde kritische vragen, schreef soms iets op het bord, en doorspekte de bijeenkomsten met feiten, namen en theorieën die je moest kennen. Ook gaf hij tips: lees die roman, kijk eens in dat boek, zoek dat interview eens op - waarmee hij de zelfstandigheid van de studenten bevorderde.

Vanaf september 2007 tot december 2011 werkte ik als assistent in opleiding onder zijn begeleiding. Ik ben ervan overtuigd dat ik deze baan aan Jaap te danken had, die me adviseerde een onderzoeksvorstel met een literair-sociologische invalshoek te schrijven (Bourdieu!). Een keer per maand ging ik naar zijn kamer om te vertellen waar ik op dat moment mee bezig was. Ook daarbij hanteerde hij zijn befaamde losse stijl. Meer dan eens verliet ik hem met een lijst met titels van boeken die ik moest opzoeken. Maar hij leerde me ook te relativeren. Toen ik een keer een negatieve beoordeling kreeg van een artikel, oordeelde hij over de weinig opbouwende peer reviewer: 'Dat is gewoon een lul'.

Soms kwam Jaap als ik zat te werken mijn kamer binnen met een boek waarvan hij vond dat ik het zeker moest lezen - dat kreeg ik dan van hem cadeau. Hij vond het ook geen probleem om in 2010 samen het college *Recente Romans* te verzorgen. Tijdens mijn promotiediner op 5 oktober 2011 sprak hij warme, hartelijke woorden. Een vrolijke herinnering is dat we in 2011 tijdens het jaarlijkse sectie-uitstapje op de fiets in Katwijk arriveerden. Het was bloedheet, en Jaap was de eerste die in zijn ondergoed de zee in dook, waarna anderen schoorvoetend volgden. Een immer erudiete, hippe hoogleraar.

Rick Honings

hebt, begint de ratio te vervagen en komt er steeds meer gevoel in het spel. Je moet het niet laten overheersen, maar het heeft soms wel het effect dat je met meer emotie over iets kunt schrijven. Ooks nieuwste roman, *Pier en oceaan*, komt ontzettend dichtbij omdat het gaat over een jeugd in een deel van het land waar ik zelf ook ben opgegroeid. We zaten wel op verschillende scholen, maar veel plekken in het verhaal waren ook het decor van mijn jeugd. Het met te veel drank op de brommer van schuur naar schuur rijden, het lange haar, de eerste drugs, de eerste vrijerij in een stil steegje, de calvinistische ouders in een calvinistische omgeving. Veel ervaringen van de hoofdpersoon herken ik onmiddellijk. Als het allemaal zo dichtbij komt wordt het heel moeilijk om nog volstrekt objectief te blijven.'

Voor Goedegebuure is de persoonlijke verhouding met literatuur erg belangrijk. Volgens hem ontstaat er sowieso meer enthousiasme als de eigen liefde voor literatuur in het algemeen of voor een schrijver in het bijzonder in het werk wordt betrokken. 'Dan begint het te fonkelen. Dat heb ik ook gemerkt bij mijn docenten die hetzelfde hadden, die allemaal warm werden. De objectiviteit is dan al weg. Dat is wat Nietzsche al zei. Hij gelooft niet in objectiviteit maar ziet zijn omgang met filosofie, literatuur en kunst altijd als een persoonlijke verhouding. Daarom schaamt hij zich er ook niet voor dat hij de vrolijke meezingers van Bizets Carmen verkiest boven de plechtige opera's van Wagner. Hij maalt niet om hoe het hoort. Dat idee heeft Ter Braak opgepikt. Objectiviteit is een fictie, een masker, een deftige pose die je kunt innemen en

die academisch correct is. Ook Multatuli was zich daarvan bewust. Het is misschien niet verwonderlijk dat Multatuli, Nietzsche, Ter Braak en Du Perron de grote helden van Gomperts waren; het is mij met de paplepel ingegoten.'

Kletsgraag oud wijf

Naast de professionele dilemma's die een amicale verhouding tussen recensent en auteur kunnen opleveren, is het de vraag of vriendschap met een schrijver sowieso mogelijk is. In een interview dat 22 augustus 1998 verscheen in *De Volkskrant* naar aanleiding van zijn afscheid als recensent van *HP/De Tijd*, zegt Goedegebuure: "Je moet je vrienden niet in de literatuur zoeken. Schrijvers hebben een groot ego." Staat hij nog steeds achter die uitspraak? 'Ik ben nog steeds van mening dat je

ze niet moet zoeken, maar soms ontstaan er vanzelf vriendschappen. Met Brouwers raakte ik bevriend doordat ik voor *Tirade* medewerkers moest zoeken met wie ik avonden dronk en praatte, en van het een kwam het ander. Schrijvers zijn over het algemeen moeilijke mensen. Het zijn bijna allemaal ego's met zeer lange tenen. Iemand als Hermans heeft bijna geen vrienden overgehouden. Voor Reve geldt hetzelfde. Alleen Mulisch had daar minder last van, die leefde op Olympische hoogte en had een soort hofhouding onder zich. Iedereen in zijn omgeving keek tegen hem op, en ruzie was een zeldzaam verschijnsel.'

En hoe zit dat met Goedegebuure zelf? 'Mensen die mij goed kennen zeggen dat ik heel dominant ben. Toen ik dat voor het eerst hoorde schrok ik, maar ik denk dat ze gelijk hebben. Ik kan ook vrij

egocentrisch zijn. Dat komt bijvoorbeeld in colleges tot uiting, dan kan ik maar doorratelen en ben ik de hele tijd aan het woord. Mijn talkativity heeft zich ontwikkeld na mijn vijfendertigste. Ik moest voor grote groepen studenten gaan praten en vergaderingen voorzitten. Tot dan toe was ik tamelijk naar binnen gekeerd en verlegen, maar nu moest ik mezelf leren praten. Ik ging lezingen geven, en merkte ineens dat het vragen beantwoorden daarbij het leukste onderdeel is. Ik houd van die interactie, maar je moet oppassen dat je geen kletsgraag oud wijf wordt. Daarom is het misschien ook wel goed dat je op een gegeven moment gedwongen wordt te stoppen. Sommige eigenschappen waar je over beschikt worden steeds manifester. Als je een beetje ijdel of kletsgraag bent geboren wordt dat op den duur onverdraaglijk. Mensen kunnen zich weggedrukt voelen door mijn dominantie. Er is ooit een promovenda van me geweest die zei: "Je moet één ding begrijpen: ik ben niet meer het kleine meisje dat je alles kunt vertellen maar een volwassen vrouw." Toen besepte ik dat je afstand van iemand moet kunnen nemen. Als ik iets belangrijk heb gevonden in mijn relatie met studenten, is het dat je ze hun eigen krachten moet leren ontdekken en die flink moet stimuleren. Ook als die kwaliteiten helemaal niet in jouw straatje passen, of het de consequentie zou hebben dat ze het oneens worden met jou. Uiteindelijk moet de zoon zijn vader vermoorden. Dat is de natuur.'

Tragikomedie

Al bijna een halve eeuw houdt Goedegebuure zich bezig met literatuur. Hoe staat het er eigenlijk voor met de literatuur in vergelijking met vroeger? 'Het is niet veel slechter dan veertig jaar geleden, maar ook niet veel beter. Een boek moet het nu snel maken en veel media-aandacht genereren. Maar het is onzin om te denken dat er elk jaar tien meesterwerken kunnen verschijnen. Dat gebeurde honderd jaar geleden ook niet. Bovendien ben ik ervan overtuigd dat kwaliteit altijd komt bovendien en opgemerkt wordt, ook al kan dat soms jaren duren.'

Heeft hij, in navolging van collega's en voorgangers, nooit de behoefte gehad om een oproep te doen aan auteurs met betrekking tot de literatuur die zij voortbrengen? 'Nee, ik heb nooit een school willen maken. Toen ik *Tirade* binnenkwam wilde ik lawaai maken. Ik toeterde typische Ter Braak-slogans in het rond. Als je jong bent wil je je visitekaartje afgeven, maar later zie je alles veel genuanceerder. Ik denk dat Ton Anbeek, die bij zijn aantreden als Leids hoogleraar in 1981 opriep tot meer straatruoer in de literatuur, daar achteraf spijt van heeft. Maar wie jong en upcoming is, wil zich graag laten gelden, zie bijvoorbeeld Thomas Vaessens en zijn boek *De revanche van de roman*.'

Nu Goedegebuure met emeritaat gaat is er genoeg tijd om veel te lezen en te schrijven. Zo zijn er enkele auteurs die hem zeer na aan het hart liggen, maar waarover hij tot nu toe weinig tot

Hij kon niet anders

Het waren roerige tijden voor de opleiding in 2005. Ton Anbeek vertrok, Jaap Goedegebuure kwam, en ik begon aan mijn studie Nederlands. Alsof het zo heeft moeten zijn, verlieten Jaap en ik na zeven jaar ook weer gelijktijdig de opleiding. Goed, helemaal afscheid nemen is natuurlijk moeilijk. Er is nog geen nieuwe hoogleraar, dus Jaap neemt nog even de honneurs waar, en ook ik krijg af en toe de vraag van bepaalde studietoelagen of ik er nu nog steeds ben. Ach, het is in elk geval niet omdat de koffie uit de automaten zo lekker is. Bovendien drink ik geen koffie. Enfin, genoeg over mij.

Het geheugen werkt selectief. Jaap verschijnt wel in mijn gedachten wanneer ik mijn eerste studiejaar probeer op te roepen, maar meer dan een college over Isaïc da Costa's *Hagar* en natuurlijk over Jaaps geliefde *Mystiek lichaam* kan ik me niet herinneren.

Duidelijker wordt het al in mijn tweede jaar. Jaap hield naar aanleiding van *De grachtengordel* van Geert Meijnsing een college over Bourdieus theorie van het literaire veld. Volgens mij beweerde hij daarin zoiets als dat de literaire gezagdragers, vertegenwoordigd door journalisten, wetenschappers en critici, voornamelijk dinosauriërs zijn van wie je je kunt afvragen hoeveel invloed ze nog hebben. Ik stak mijn vinger op en vroeg of hij dan zelf als hoogleraar en criticus ook niet zo'n prehistorisch monster was met een tanende invloed. Wellicht dat ik hem wilde uittesten, of gewoon benieuwd was naar zijn reactie. In elk geval stelde hij niet teleur. Jaap spreidde zijn armen en bekende. Daar stond hij; hij kon niet anders.

In een college als *Recente Romans* en later ook in alle mastercolleges leerde ik Jaap pas echt kennen als een betrokken, ongelofelijk erudiete maar ook humoristische docent. Nauwgezet volgde hij alle bijdragen en voorzag ze van commentaar. Complimenteus indien verdiend, kritisch waar nodig. Jaap is zich natuurlijk ook zeer bewust van zijn eigen kennis, want niet zel-

den transformeerde een werkcollege langzaam tot een hoorcollege, wat ik eigenlijk alleen maar toejuichte – meer daarover in het interview dat ik met hem had, elders in deze Metaal.

Maar de prettigste herinneringen bewaar ik toch wel aan onze gesprekken die plaatsvonden op zijn kamer in 1167. Nog nahijgend van de vier beklommen trappen, wachtte ik meestal even voordat ik aanklopte. Bij binnenkomst was telkens het eerste dat opviel de merkwaardige zwarte campingstoel, die daar stond als een soort museumstuk en waar ik hem slechts één keer in heb zien zitten, toen hij samen met Peter van Zonneveld het mondeling Moderne Letterkunde bij mij afnam.

Drie keer heb ik hem in die kamer geïnterviewd, maar meestal was ik daar om mijn scriptievorderingen te bespreken. Die vorderingen vonden echter nooit plaats – hooguit was ik weer van onderwerp veranderd; had ik enkele boeken gelezen die ik dacht met elkaar te kunnen verbinden – dus al na een paar minuten spraken we over de echt interessante zaken. Diverse auteurs werden door ons uitgemaakt voor rotte vis, we spraken onze verontwaardiging uit over bepaalde recensenten – de woorden klootzak, ijdeltuit, en lul vulden regelmatig de ruimte – en Jaap vertrouwde mij diverse anekdotes toe over zijn literaire ervaringen gedurende de afgelopen decennia. Maar ook persoonlijke onderwerpen werden niet geschuwd, al bleef hij altijd gewoon dr. Goedegebuure en niet dr. Phil.

Ik zal met heel veel genoegen terugdenken aan de afgelopen zeven jaar en de grote rol die Jaap daarin speelde. Hopelijk blijft hij ook in de toekomst aanwezig, want afstuderen noch pensioneren betekent het einde. Michel Houellebecq schreef ooit: 'Een dode dichter schrijft niet meer. Het is dus belangrijk dat u blijft leven.' Jaap, ik zou je willen zeggen: Het is belangrijk dat je blijft leven.

Coen van Beelen

Jaap uit de nouw

niets heeft gepubliceerd. 'Nijhoff is zo iemand. Ik verdiep me momenteel ook erg in Achterberg, daar heb ik tot nu toe nooit echt iets over geschreven. Het is heerlijk om daar nu alle tijd voor te kunnen nemen.' Tijd die hij ook kan besteden aan het herlezen van boeken. 'Madame Bovary heb ik nu zo'n zeven keer gelezen, steeds met hetzelfde genot, of *De berg van licht* van Couperus. Maar ik wil ook andere dingen doen, zoals reizen. Schotland,

Ierland, Spanje, Griekenland en Marokko staan nog op mijn lijstje. Ook wil ik mijn passie voor eenzame wandelingen weer oppakken, en zou ik graag de filosofen en de klassieken lezen en herlezen. Er staat ook al lange tijd een afspraak met Oek de Jong om de dagboeken en brieven van Kellendonk uit te geven. Bovendien wil ik nog een boek schrijven over poëzie en mystiek.'

Het is dus niet alleen maar literatuur wat in huize Goedegebuure de klok slaat. Zo gaat hij graag naar de bioscoop en is hij dol op wielrennen. 'Ik ben een etappekijker, het liefste een klassieker, zoals Luik-Bastenaken-Luik. Zo'n eendaagse wedstrijd is een compleet verhaal, dat heeft veel meer in zich dan bijvoorbeeld een voetbalwedstrijd. Maar ik vrees dat de wielersport na alle recente dopingschandalen nooit meer zal worden wat het is geweest.' Naast de vele talenten waar hij gedurende zijn carrière publiekelijk mee heeft gewoerd, bezit Goedegebuure ook nog enkele verborgen eigenschappen. Wie had bijvoorbeeld gedacht dat in de oud-hoogleraar een waar kooktalent schuilt? Hij heeft het zelfs al geschopt tot de Zuid-Afrikaanse televisie, waar hij samen met schrijfster Marita van der Vyver twee van zijn signature dishes maakte, een komkommercourgettesoep en gemarineerde kip met rozemarijn. En hij zet zijn gasten regelmatig Jaaps luizige vispotje voor. 'Ik ben gaan koken toen mijn leven drastisch veranderde en ik alleen kwam te staan. Ik had daarvoor wel eens gekookt voor mijn kinderen, maar die stonden bij terugkeer van hun moeder voor de deur te huilen dat ze de

hele week chili con carne moesten eten.'

Het lijkt er dus op dat Goedegebuure, zoals menige pensionado, het nog drukker krijgt dan hij het al had. Toch blijft er nog genoeg tijd en ruimte over voor rust en contemplatie. 'Ik houd ook van helemaal niets doen. Staren in het haardvuur, mijmerend turen over zee. Het leven is meer dan alleen maar literatuur. Je hebt ook mensen in je omgeving.' Hij zucht even, lacht dan, en vervolgt: 'Dat zijn niet alleen verplichtingen, maar ook geneugten. Literatuur...het is allemaal zo relatief, net als wijzelf natuurlijk. Ik heb er vrede mee dat niemand mij over twintig jaar nog kent. Ik heb nooit iets voor de eeuwigheid willen doen. In dit vak mag je heel blij zijn dat je iets zegt dat beklijft, of dat iets zo origineel is dat het de monden doet openvallen. Natuurlijk, ik heb een doodenkele keer ook wel eens iets gezegd dat je weinig hoorde, maar dat zal toch allemaal teloorgaan. Ik moet me verzoenen met mijn eigen sterfelijkheid. Het bestaan is een tragikomedie, net als een goede film. In al zijn lachwekkendheid is het in en in treurig, en in al zijn treurigheid ook weer lachwekkend. Dat is de kracht van het leven.'

Recept: Jaaps luizige vispotje

Naast de passie die hij heeft voor literatuur, houdt Jaap Goedegebuure ook ontzettend van koken. Speciaal voor de lezers van Metaal deelt hij het recept voor een van zijn signature dishes: Jaaps luizige vispotje. Dit smakelijke gerecht is naar verluidt aan menig gast in huize Goedegebuure voorgeschoteld. Dus doe je schort om, zet de pannen alvast op het vuur en waan je ook een culinaire hoogleraar!

Ingrediënten:

Vijf tenen knoflook
Een chilipeper
Twee uien
Vier flinke stukken kabeljauw- of koolvisfilet
Driehonderd gram gepelde gamba's
Twee rode paprika's
Een blik gepelde tomaten (400 gram)
Drie blikjes tomatenpuree
Twee glazen witte wijn
Zout en Provençaalse kruiden
Een lepel sambal

Bereidingswijze

Maak vijf tenen knoflook schoon en snij ze in plakjes. Snijd een chilipeper aan snippers. Maak twee uien schoon en hak ze fijn. Verhit een bodem olie in een braadpan en bak de knoflook en de peper-snippers ongeveer anderhalve minuut. Voeg daarna de fijngehakte uien toe en laat die een minuut of drie meebakken. Voeg aan dit mengsel vier flinke stukken kabeljauw- of koolvisfilet toe en bak ze om en om mee tot ze uit elkaar beginnen te vallen. Intussen heb je twee rode paprika's fijngesneden. Die gooi je nu in de pan en je laat ze een minuut of vier meebakken. Roer steeds om. Voeg nu twee glazen witte wijn toe, een blik gepelde tomaten, drie blikjes tomatenpuree, zout, een flinke lepel sambal en een twee lepels Provençaalse kruiden (tijm, rozemarijn, peterselie). Laat het geheel een minuut of tien pruttelen. Voeg op het laatst drie tot vierhonderd gram gepelde gamba's toe en laat ook die nog drie tot vijf minuten meegaren. Serveer met rijst en Vinho Verde of Spaanse Sauvignon Blanc.

Het woord is aan ons

Ooit waren er dagen dat de rollen van schrijver, drukker, uitgever, winkelier en lezer samenvielen, of in elk geval een groot deel van deze hoedanigheden overlapt. Tegenwoordig zijn het zo goed als gescheiden processen. Terwijl het internet dat alles juist dicht bij elkaar kan brengen. Moet brengen, misschien wel, want de ene na de andere uitgever gaat failliet. Tijd voor een frisse wind. Dit jaar startten twee vrouwen Ons Woord: een uitgeverij, een winkel, een platform voor lezers en schrijvers. Maar dan wel voor het e-book.

Kim Verheij

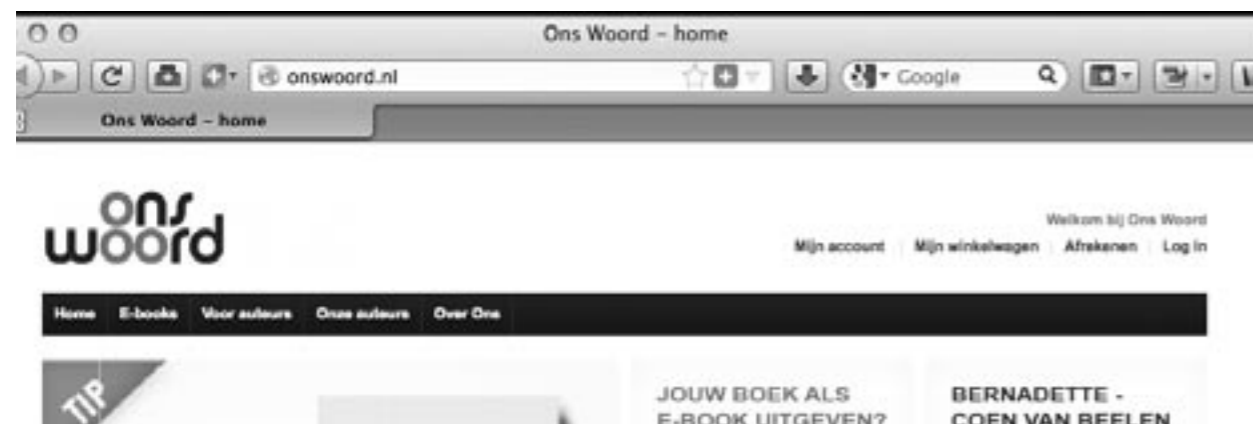
Het is allemaal begonnen met verbazing. Waarom zijn de prijzen voor een e-book zo goed als gelijk aan het gedrukte boek? Waarom is de vergoeding voor schrijvers zo laag, en niet flexibel? Waar selecteren die uitgever nou eigenlijk op? Uitgevers zijn uitgegroeid tot een soort hogere macht. Alsof alleen zij kunnen bepalen wat goed voor de lezer is. Dat is toch niet van deze tijd? Dat konden wij veel beter, grapt we. Maar opens was het geen grap meer en zaten Janina Vriesekoop en ik serieuze plannen te maken. Hoe zouden wij het aanpakken? De boekenwereld bleef en blijft te veel vasthouden aan hoe het de afgelopen decennia gegaan is, maar als de wereld om ons heen verandert, en de inhoud van de boeken verandert, waarom kan die uitgeverwereld dan niet in dezelfde mate mee veranderen?

Vorm en inhoud

Het resultaat was Ons Woord: een uitgeverij 2.0. De nieuwe rol van uitgever zou niet langer moeten liggen in afwijzen, maar in het zichzelf laten be-

wijzen van schrijvers. Je moet wel een zekere mate van kwaliteit waarborgen, maar bij e-books zijn de risico's minder groot. Je blijft niet met exemplaren zitten. Lezers kiezen wat ze willen lezen, zonder dat een hogere instantie een voorselectie maakt. De consument van nu is heel goed in staat om zelf een keuze te maken, dat doet 'ie namelijk dagelijks: uit de overweldigende hoeveelheid nieuws, tweets, blogs, producten. Waarom zou dat met boeken anders zijn? Nu al hebben we een gevarieerd aanbod. Van *Ze kunnen niet meer schrijven tegenwoordig*, redactie en samenstelling Louise Cornelis, tot het kinderboek *Het geheim van de bakker van Eeklo* van Eric de Rooij. Schrijvers schrijven wat ze willen schrijven, zonder dat ze rekening moeten houden met het fonds van een uitgeverij. Op die manier breng je schrijvers en lezers dicht bij elkaar. Vandaar ook: Ons Woord. En dat zien we op onswoord.nl ook letterlijk gebeuren.

Waar anderen beperkingen zien, hebben wij alleen maar oog voor de mogelijkheden. Gedichten begeleid op muziek, zoals bij een jonge dichter uit Antwerpen, Max Greyson. E-books die je kan lezen en luisteren tegelijk. Je moet er alleen voor openstaan en niet bij voorbaat al nee zeggen. Als ondernemer moet je naar de toekomst kijken, de massa vooruit zijn. Dat betekent ook dat je soms tegen grenzen aan loopt. De boekenwereld is taai, stroef. Recensenten, bijvoorbeeld, die willen een papieren boek. Je zou denken dat ze selecteren op de inhoud, niet op de vorm. Maar dat probleem lost zich vanzelf op. Niet omdat het papieren boek verdwijnt, wel omdat de boekenwereld nou eenmaal verandert. Net als de rest van de wereld.

Scheppen en vernietigen tot de essentie

Interview met gastschrijver Willem Jan Otten

In een week van 'destructie' gaat de telefoon. Het is eind juli 2011, Breivik heeft net tientallen mensen van het leven beroofd, en Amy Winehouse heeft zichzelf dood gedronken. Jaap Goedegebuure belt Willem Jan Otten. De gastschrijver voor 2012 is dan misschien niet geschapen, maar toch in elk geval (verkenkend) vastgesteld.

We spreken Otten (1951) tussen twee colleges door, rond etenstijd. De kroepoek kraakt, het porselein staart ons van alle kanten aan, de muziek brengt ons in Chinese sferen. Dat weerhoudt ons er niet van het over serieuze zaken te hebben, met af en toe een wijze raad: 'Mijn grootmoeder heeft me geleerd dat je niet op mag scheppen voor een vrouw.' Dat doet Otten dan ook niet. Een gesprek over empathie, theater, geloof en literatuur.

Maartje Heiblom en Dennis Koopman

Empathisch vermogen

'Ik ervaar het toch wel als een eer om gastschrijver te zijn. Ik voel me heel welkom, maar ben toch wel een beetje geïntimideerd door Leiden. Het lijkt hier hoe dan ook een opeenhoping van genieën. Zelf heb ik nooit een studie afgemaakt, misschien heeft het daar iets mee te maken. Het lastigst vind ik om al mijn materiaal binnen de tijd te behandelen, en het werk van de studenten te behandelen. Maar het is het heerlijk om te doen, het voorbereiden ook. Ik zit eindelijk eens een keer goed in mijn Shakespeare. Het is heel goed om me een paar maanden te concentreren op een aantal kunstwerken waar ik altijd mee bezig ben, of altijd mee leef. Door je fascinaties en bewondering goed te formuleren en over te brengen, heb je ook de kans om aan zelfdefiniëring te doen. En met twee heel verschillende groepen: 's middags de jonge studenten, en 's avonds vooral alumni.'

De reeks colleges heet: Voor de bijl & ommekeer. 'Allereerst hoop ik enthousiasme over te

brenge voor de kunstwerken waar we het over gehad hebben en voor de makers. Verder hebben we het over de waarde en ontwikkeling van het "scenisch bewustzijn." Het belangrijkste is misschien wel de rol van empathie: hoe inleving georganiseerd wordt, tot stand komt. Ten eerste zijn we zelf monsters van inleving. Daar moeten ze niet te gering over denken, over hun eigen vermogen om zich te laten meeslepen met de binnenwereld van mensen die eigenlijk alleen maar op papier bestaan. Een interessant onderwerp, dat zo vanzelfsprekend is dat het niet snel wordt gethematiseerd of geproblematiseerd. Je kunt bijvoorbeeld denken aan een belangrijke oorzaak van veel drama: afgunst. Empathie kan dus iets heel vampierachtigs hebben, iets van een ander in je bezit willen hebben. Denk aan de slang in het paradijs; zonder die mate van inleving in Eva zou de slang geen schijn van overtuigingskracht gehad hebben.'

Timmermanswerk

'Ik ben begonnen als dramaturg, ook al is het nooit mijn vak geworden. Mijn opleiding was eigenlijk

simpelweg toneel kijken; daarmee heb ik al mijn praktische kennis opgedaan. Bij *Vrij Nederland* was ik toneelrecensent, die rol heb zo'n 8 jaar vervuld, tot 1982. In die tijd heb ik de meeste klassieke stukken gezien, tegenwoordig zou dat niet meer kunnen. Bovendien schreef ik elke twee maanden een bijlage over de productieproces van een stuk. Daar leer je nog meer van dan het toneelstuk op zichzelf. Bij recensies formuleer je hoe een stuk op het publiek werkt, en wat je ervan vond, soms van twee voorstellingen. Bij repetities trainde ik dat enscenerende denken, werkte ik aan mijn eigen agenda.'

Het schrijven van drama is volgens Otten allerm minst het in elkaar zetten van een Ikea-kast. 'Toneelschrijven leer je alleen maar als je in die toneelwereld zit. Je weet voor wie je schrijft, wat de mogelijkheden zijn, dan begrijp je pas wat er werkt, en wat niet. Het is een timmermansachtige manier van schrijven, het zijn radertjes van een uurwerk die precies in elkaar passen, en alles moet blijken. Uiteindelijk kan je bij theater het best zien of het inderdaad hout snijdt, of het in elkaar valt zoals je bedoelt hebt. Bij het realiseren van de toneelhandeling kijk je met anderen, vanuit de zaal, min of meer objectief naar de werking. Je voelt hoe het stuk overkomt op een publiek, daarin schuilt misschien meer voldoening, omdat het een romanschrijver nooit zo één op één ten deel zal vallen.'

'Poëzie is een kunstvorm die het volgens mij ook van hardop lezen moet hebben. Judith Herzberg bijvoorbeeld heeft een heel goed oor voor ritme en klank. Ik heb het gevoel dat het geen toeval is dat goede toneelschrijvers ook dichten, of andersom. Als ik zelf poëzie schrijf, doe ik dat ook vaak hardop. Ik moet een stem, een toon horen. Dat heeft het dichten gemeen met het theater. Je legt ook een timing, een tijdsbeleving, een tijdsduur vast. Daarmee heeft het een zekere partituurkant.'

Familiegeheim
In het voorjaar van 2013 zal het NNP zijn toneel-

stuk *Een sneeuw* opvoeren. Een puur 'Hollands' drama over het zoeken naar troost, tegen de achtergrond van een onontkoombaar maar verzwegen familiegeheim. Goede acteurs geven door hun stiltes, door wat ze niet zeggen, vaak veel meer prijs over de personages die ze spelen, dan de personages die aan het woord zijn. Het centrale personage in *Een sneeuw* kan zelfs niet meer spreken: zijn strottenhoofd is verwijderd, en daarmee zijn stem. Een stuk dus over iemand die niet aan het woord komt, maar daarmee misschien des te meer vertelt. Het maakt *Een sneeuw* bijna een stuk dat op een hoger niveau over theater aan sich gaat.

'Tijdens een feestje bij vrienden kwam ik op het idee voor een stuk in een serre, en een man die met zijn rug naar het toneel zou zitten. Ik heb altijd grote problemen met waar een stuk zich afspeelt. De eenheid van ruimte werkt hier heel sterk: het is een tus-

senruimte, waar de personages vanzelfsprekend op en af gaan. Lastig bij toneel blijft altijd: waar gaat een personage heen en waarom. Racine deed eigenlijk hetzelfde; al zijn stukken spelen in een anti-chambre, een ruimte tussen het hof en de echte wereld.'

De thematiek volgde al snel. 'Een grote familie kan altijd heel goed zwijgen. Dat is één. Daarnaast gebruikte ik een biografisch gegeven van mijn eigen familie: de geschiedenis in de Japanse gevangenkampen in Indonesië, tijdens de Tweede Wereld Oorlog. De kunst was hier om dat geheim aan de oppervlakte te krijgen, om het bespreekbaar te maken. Het blijft een werk over de oorlog, zonder een positie in te nemen over wat er nu verschrikkelijker was: de Holocaust of die kampen in Nederlands-Indië. Daar ging de discussie over die in die jaren woedde tussen Rudy Kousbroek en Jeroen Brouwers. Die discussie markeerde wel een moment in de geschiedenis van de oorlog: er is tijd nodig voordat bepaalde werkelijkheden en waarheden bespreekbaar kunnen worden gemaakt. Datzelfde geldt misschien voor het lot van de hoofdpersoon, Panda. Toen ik het in 1980 schreef was het vanzelf-

sprekend dat als iemand werd opgegeven, dat dit niet tegen de desbetreffende persoon wordt verteld, maar wel tegen de nabestaanden.'

Beloften

Als toneelschrijver moet hij ervoor zorgen dat hij het publiek doet geloven in zijn personages. In zijn essayistiek schrijft hij veel over religie - over de grote waarde die geloven in het leven kan spelen. 'Geloven speelde in dit stuk nog niet echt een rol, het was trouwens ook nog vóór mijn bekering. Personages bidden bijvoorbeeld nog niet. Wat dat betreft heeft mijn werk daar wel een ontwikkeling in doorgemaakt. Eerst was geloof eerder een thema, later ben ik het meer gaan vervlechten met de personages. Net als wanneer je trouwt, beloof je iets, zonder enkele moeite. Maar die belofte om te geloven en dat bij te houden, te leven

naar vermogen als een gelovige kan, net als in een huwelijk, problematisch worden. Zekerheid in het geloven bestaat niet, toch kan het een grote zekerheid geven. Het is een voortdurend dialoog tussen je eigen vragen en mogelijke antwoorden, tussen scepsis en aanvaarding. Je gedachten worden ergens heen gedirigeerd. Het blijft iets heel dynamisch: je kunt het ook voortdurend verraden, of laten versloffen.

Met zijn vrouw - Vonne van der Meer, ook schrijfster - deelt hij dat geloof, al beleven ze het op hun eigen manier. 'Vonne is mystieker, wat dat ook moge betekenen. Ik ben zelf wat liturgischer, ritueler misschien ook wel.' Die beleving heeft een oppervlakkige overeenkomst met hun schrijven. 'We kennen elkaars plannen niet zo goed, maar op een gegeven moment laat je het aan elkaar lezen. Die eerste lezer is toch erg belangrijk.'

Buiten het verhaal

Een aantal werken draait rondom de wens het leven vaarwel te zeggen, en hoe betrokkenen daarmee omgaan. Wat doe je als je weet dat iemand dood wil? Een aantal werken draait dan ook om

die laatste dagen, die laatste momenten: het flakkeren van de kaars. Het is een soort vernietigen tot de menselijke essentie overblijft, en daarmee een scheppingsproces van die menselijke essentie. Misschien is het geen toeval dat veel centrale personages dan ook op de een of andere manier buiten

de werkelijkheid, buiten het verhaal lijken te vallen. *Specht en zoon* (2004) wordt verteld vanuit het perspectief van een schildersdoek, *Een sneeuw* (1983) wordt verteld door een man die niet kan spreken, en ook in *De vlek* (2011) - een roman in 45 gedichten - is het vertellend personage meer toeschouwer dan participant. Of misschien vooral: empathisant; de verteller begeleidt de inleving van de lezer.

Tot slot hebben we het nog kort over dood, schepping en wederopstandig. 'Ik ben heel erg het kind van een kampmoeder. Ze heeft veel dood gezien in het kamp.

Van kinds af aan heeft ze overgebracht dat de dood er is. Ik hou op de een of andere manier ook heel erg van kinderboeken waar op de achtergrond sterfgevallen een rol spelen. Zo herinner ik me dat één van de eerste films die ik zag Crin Blanc was, waarin de hoofdpersoon, een negenjarige jongen, met zijn paard de dood tegemoet zwemt in zee. Daar kon ik me toen heel erg mee identificeren. Als dat het woord is. 'Mee mee gaan'. Dus in die zin speelt het, vooral onbewust een rol in mijn leven. Maar ook de christelijke religie is letterlijk en figuurlijk opgehangen aan een sterfgeval. En het idee van "mijn doden zijn er nog" speelt natuurlijk ook. Dat komt ook naar voren in *Een sneeuw*: dat was een manier om mijn doden op te roepen, nieuw leven te geven.'

En uiteindelijk is dat waar het om draait in zowel zijn toneelwerk, als in zijn poëzie en romans: een thematiek kiezen, figuren scheppen, tot leven wekken, en het verhaal vervolgens terugbrengen tot de essentie: een zoektocht naar de kern van het menselijk bestaan.

Andere werelden in Antwerpen

Was het een laatste week vakantie of de eerste week weer aan het werk? Eind augustus was ik te gast in een prachtig huis vol kunst in Antwerpen. Ik deed alles wat je doet tijdens een mid-weekje Antwerpen en ondertussen bezocht ik het Colloquium Neerlandicum, waar eens in de drie jaar docenten en onderzoekers van het Nederlands uit 40 landen bij elkaar komen. Iedere keer vind ik het weer bijzonder: accenten uit alle hoeken van de wereld, en allemaal dezelfde liefde: Nederland. Ik hield een dagboek bij voor *Metaal*.

Liesbet Winkelmolen

Dinsdag

Ik moet tijdens de lunch onze opleiding Dutch Studies presenteren, dus ik heb jammer genoeg niet al te veel tijd om het huis waar ik logeer te bekijken. Ik leg snel mijn spullen in de logeerkamer, laat me de sloten van mijn leenfiets uitleggen en vertrek met presentatiemateriaal en een kaart op weg naar de gebouwen van de universiteit. Antwerpen heeft heel wat fietspaden, maar wel een beetje hobbelig hier en daar.

Als ik denk dat ik nu toch echt bijna in de buurt moet zijn van waar ik wezen moet, zie ik een collega en oud-student uit Debrecen, Hongarije. Hij bezoekt ons regelmatig in Leiden, altijd blij hem te zien.

In de aula van de universiteit hang ik snel mijn spullen op. We hoeven niet echt reclame voor onszelf te maken, veel collega's kennen ons wel en sturen al studenten. Maar de twee mooie posters die ik bij me heb, vormen toch een leuk beginpunt van gesprekken en ik leg alweer de eerste oude en nieuwe contacten.

's Middags naar de presentatie van mijn Leidse collega Johanneke Caspers. Zij laat zien in welke mate fouten in de uitspraak van het Nederlands de verstaanbaarheid beïnvloeden en vraagt zich af of klemtoonfouten meer problemen opleveren dan bijvoorbeeld een verkeerde uitspraak van de 'aa' of de 'r'. Het zal niemand verbazen dat het pas écht mis gaat als én de klemtoon verkeerd wordt gelegd én er ook nog een verkeerde klank wordt uitgesproken, maar opvallend genoeg beïnvloe-

den zulke 'dubbele fouten' de verstaanbaarheid van Franstaligen veel minder dan die van moedertaalsprekers van bijvoorbeeld het Mandarijn. Blijkbaar zijn wij meer bekend met, of gewend aan de fouten die Franstaligen maken. Ik houd van dit soort onderzoek, het zet altijd meteen iets in gang in mijn hoofd. Welke implicaties heeft dit voor mijn onderwijs, waar moet ik op letten bij de spreekvaardigheid en hoe kan ik studenten helpen zich te verbeteren?

Goede ideeën krijg ik ook van Milan Kříž uit Olomouc, die zijn studenten Nederlandse liedjes leert. Leuke filmpjes van vrolijke Poolse studenten die 'Anne' van Herman van Veen zingen.

Dan is het tijd voor een bolleken op de Grote Markt en mosselen met friet. Na het eten puf ik uit op de bank van het schitterende huis waar ik te gast ben. Wel lekker om even na te kunnen praten in een heel andere omgeving.

Woensdag

De woensdag is traditioneel maar een halve dag op het colloquium. Dat wil zeggen: de middag is ingeruimd voor excursies. Tijd om bij te praten, kennis te maken en plannen te smeden. Ik leg contact met Marleen Mertens uit Padua en we zijn het er al snel over eens dat ik nog dit jaar bij haar gastcolleges kom geven. Hoe en wat precies zullen we nog zien, maar de eerste ideeën zijn er. 's Avonds verrast mijn gastgezin me met een picknick in beeldentuin Middelheim. De zon schijnt en behalve een enkele jogger is het park verlaten. Geweldig!

Donderdag

Collega en vriend Arie Pos uit Portugal heeft een verrassing: een vers van de pers exemplaar van zijn vertaling van *De Lusíaden*, het 16e eeuwse Portugese heldenepos van Luís de Camões. Ik weet hoe lang hij er aan gewerkt heeft, dus dat het boek er nu echt ligt, is fantastisch. Het ziet er goed uit, stevig gebonden, met leeslint. Ik houd van boeken met een leeslint. Als ik thuis ben gauw kopen en lezen!

Er wordt weer gezongen vandaag: Geert Buelens, hoogleraar Moderne Letterkunde in Utrecht pleit ervoor populaire liedteksten te bestuderen

om het hedendaagse populisme beter te begrijpen. Als je dat doet, zo zegt hij, dan zie je dat het populisme niet uit het niets is gekomen in 2001, maar dat het al veel langer bestaat. Als Nederlands voorbeeld noemt Buelens dé carnavaalshits van 1974: 'Den Uyl is in den olie' van Vader Abraham en Boer Koekoek. (Iedereen van boven de 45 zal zich die herinneren, voor alle anderen is er het www.) Het lied zet zich sterk af tegen het establishment en de heersende politiek. Minister-president Joop de Uyl wordt belachelijk gemaakt in zijn contacten met Arabische oliesheiks ("als haremmeisje met een blonde pruik. Ik zie hem daar al dansen, knipogen en sjansen, Jopie met z'n blote witte buik") en het refrein is "Koekoek, koekoek, ja, Joop moet in den hoek. Koekoek, koekoek, ja, Joop krijgt voor z'n broek." Boer Koekoek belooft dat zijn Boerenpartij de benzineprijzen met 50 cent zal verlagen. In het tweede deel van het lied wordt en passant nog even geprotesteerd tegen het dreigende verbod van Radio Veronica, een onder jongeren zeer populaire piratenzender ("dat vinden wij een oliedom idee").

Als Belgisch voorbeeld laat Buelens (zelf Vlaming) 'De zieke-kas' van de Antwerpse band De Strangers zien. Deze zeer populaire band vertolkt al sinds 1952 de onderbuikgevoelens van de Antwerpse samenleving en speelt zelfs een rol in de film *Los* naar het boek van Tom Naegels (ook aanbevolen overigens!).

's Middags nog meer Vlaamse cultuur. Kris Humbeek, hoogleraar in Antwerpen en kenner van het werk van Louis Paul Boon, spreekt gepassioneerd over *Het Geuzenboek*, een historische roman uit 1979 over de Beeldenstorm van 1566 en de opstand van de geuzen in de Zuidelijke Nederlanden. Humbeek betoogt dat Boon met deze roman niet alleen de officiële geschiedschrijving wilde uitdagen en de collectieve herinnering die daardoor is ontstaan, maar ook de dialoog aangaat met de Vlaamse literatuur, in het bijzonder Hendrik Conscience wiens roman *In 't wonderjaar* (1566) wordt beschouwd als een van de eerste romans in het Vlaams en wiens *De Leeuw van Vlaanderen* heeft bijgedragen aan het Vlaams emancipatie van de 19e en 20ste eeuw.

Maar eerlijk is eerlijk: het hoogtepunt van de dag is de lezing waarin onze eigen Leidse Eep Francken en Olf Praamstra hun ideeën en opzet voor een literatuurgeschiedenis van de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur presenteren. Als

een waar komisch duo laten zij in een grappige tweespraak zien hoe dat boek er uit moet zien en waarom. Jammer dat ze er nog aan moeten beginnen, maar gelukkig kunnen we in Leiden de wording van het boek van heel nabij volgen.

Vrijdag

Na de ochtendlezingen spijbel ik en gun mezelf een bezoek aan het Begijnhof en het nieuwe Museum aan de Stroom. Er moet nog genoeg gepraat worden tijdens het afsluitende diner op de Schelde. Niemand heeft het door, maar we varen langs de plek waar Jan van Speijk in 1831 zijn boot liever de lucht in blies dan gevangen te worden genomen door de Antwerpenaren en langs de plek waar de Spanjaarden in 1584-85 de Schelde afsloten en zo de stad van de buitenwereld afsneden, met de val van Antwerpen tot gevolg.

Op het achterdek strik ik Eric Mijts van Aruba voor een bezoek aan Leiden. Het waait flink en er hangen dreigende luchten boven het schip, maar ik zie de skyline van Antwerpen met een complete regenboog en er vliegen maar liefst 6 lepelaars over. Achter me hoor ik het geroezemoes van 150 collega's van over de hele wereld en de voorzitter die aankondigt dat het volgende colloquium in 2015 in Leiden zal worden gehouden. Had ik al eens gezegd dat ik de leukste baan ter wereld heb?

Ontsluiering

Als de dag van gisteren herinner ik me het moment waarop ik ontdekte dat de rare zwarte tekenaties die ik al zo vaak gezien had iets betekenden, dat er in boeken een wereld van verhalen schuilging die door mij ontsluit kon worden. Jaap heeft bij mij een soortgelijke ervaring veroorzaakt. Ik verslind van jongs af aan boeken, maar de colleges van Jaap zorgden ervoor dat ik een passie ontwikkelde voor de bestudering van literatuur. Het is jammer dat Jaap afscheid neemt; de universiteit en de studenten zullen hem ongetwijfeld ontzettend missen – ik ben blij dat ik mijn diploma in de la heb liggen. Maar Jaap zal doorgaan met het bespreken van literatuur. Ik zal zijn schrijven blijven volgen. De stroom nieuw verschenen boeken staat niet stil. Het einde van de interpretatie van verhalen is nooit bereikt.

Els Meeuse

'Iets met mensen en communicatie'

In het lichte en ruime ICLON-gebouw aan de Wassenaarseweg, hebben wij afgesproken met Anneke Wurth. We worden binnengelaten via de intercom en lopen even later op de gang, waar Anneke ons al tegemoet komt. Nadat ze ons een kopje thee of koffie heeft aangeboden nemen we plaats aan een tafel, die uitzicht biedt op het Centraal Station.

Door Tineke Frederiks en Sebastiaan van Loosbroek

Als werk wilde Wurth 'iets met mensen en communicatie', maar onderwijs? Nee, dat natuurlijk niet! Iets in het bedrijfsleven, dat moest het zijn! Zodoende begon Wurth na haar Leidse studie Nederlands bij het ANP als buitenlandcorrespondente en vervolgens heeft ze als Communicatietrainee voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken erg veel geleerd. Toch besloot ze om alsnog – met frisse tegenzin – een lerarenopleiding te gaan volgen. Want ja, baanzekerheid is ook best prettig en daarbij is werk in het onderwijs goed te combineren met een eventueel gezin. Langzamerhand durfde ze het na enkele maanden toe te geven: die mensen en die communicatie kwamen hier eigenlijk erg goed samen.

“Het viel me op dat ik het heel interessant vond om te zien hoe de jongeren zich ontwikkelden en hoe ze omgingen met de verschillende vakonderdelen van ons vak Nederlands. Toch werd mijn aandacht vooral getrokken door de leerlingen die meer zorg nodig hadden. Ik vond het heel lonend werk. Hier kon ik het verschil maken. Ik kon er zijn voor deze leerlingen. Maar omdat ik niet competent was om ze goed te kunnen helpen en dit wel graag wilde zijn, heb ik besloten om een opleiding te doen tot counselor.

Zodoende kwam ik na mijn opleiding terecht op een school met een groot en ervaren zorgteam. Enkele jaren later werd ik opleidingscoördinator van een begeleidingsteam, waar ik begeleiders van nieuwe docenten en studenten aanstuurde. Deze school was tevens een opleidingsschool. Zo'n soort school heeft vanuit de regering de goedkeuring gekregen om aankomende docenten op te leiden. Via deze school ben ik hier – nu ruim een jaar geleden – bij het ICLON terechtgekomen, waar een plekje vrijkwam omdat hoogleraar en vakdidacticus Hans Hulshof met emeritaat zou gaan. Hij is nog steeds betrokken bij de opleiding, waardoor mijn collega Ad van der Logt en ik veel aan hem hebben.”

Annekes functie bij het ICLON bestaat uit twee delen: ze is vakdidacticus en supervisor. Ze geeft les aan studenten die een onderwijsminor of -master hebben gekozen. Het begrip student is

Het grote hart

Ik ben dichter. Dat is niet een beroep waar je in Nederland rijk mee wordt. Ik roep dan ook regelmatig dat ik helemaal onderaan de voedselketen hang - maar ook, dat ik daar lange tijd heel comfortabel hing, dankzij de nivellering en de sociale visie van vele kabinetten. Wat het huidige regeerakkoord betreft: de zzp-ers zwijgen in alle talen. We hebben het te druk met moeizaam geldverdiene.

Ik ben officieel gepubliceerd literair auteur sinds 1989; geboren in 1950; eerste werkbeurs (Fonds voor de Letteren) in 1993; in 2013 twintig jaar zzp-er. Dat is best lang. Het is een bestaan van schotsje-springen, financieel en organisatorisch, van durf en onzekerheden en onverwachtse opdrachten en soms nachten lang wakker liggen. Zeker nu.

Een culturele zzp-er zoals een kunstenaar of auteur, is hoogstens een kwart van de tijd bezig met het eigenlijke werk, met maken en schrijven en eventueel optreden. De rest gaat op aan de noodzakelijke acquisitie, de boekhouding, de post, het aanhouden van de noodzakelijke contacten in Letterland en wvttk.

Dit is een lange inleiding. Het verhaal over Jaap en zeker ook over Annemarié, is kort. Maar ongelofelijk.

Ik ontmoette Jaap tijdens mijn verblijf als gastschrijver aan het NIAS in Wassenaar - dat is een instituut van KNAW dat alweer enige jaren een Writer-In-Residence heeft. Ik was de eerste dichter (feb-jun 2010). Ik was intern omdat het te lastig was om dagelijks met het openbaar vervoer van Almere naar Wassenaar te reizen. NIAS en het Fonds voor de Letteren deelden mijn reis- en verblijfskosten.

Er moest ook nog betaald worden voor mijn appartement in Almere. Daar woonde mijn dochter ruim een half jaar; zij was aan het revalideren van een zeer ernstig ongeluk. Zij werkte niet, dat kon ook helemaal niet. Na een weekend in Almere had ik er steeds veel moeite mee om haar weer een week alleen te laten. Kortom, het was een tijd van grote onrust.

Jaap moet het mij aangezien hebben. Ik klaagde niet. Ik had zelf gevraagd om die mooie werkplek als gastschrijver en ik was er blij mee. Dat er helaas onverwacht akelige persoonlijke

omstandigheden waren en dat het financieel niet zo eenvoudig was, dat moet men oplossen. Ook zonder werkbeurs en zonder geregeld inkomen.

Op het NIAS introduceerde ik de Poëzie Salon. Elke twee weken kwamen we bijeen met een twintigtal aanwezigen uit binnen- en buitenland die er dat lente-semester verbleven, hoogleraren en auteurs. We bespraken gedichten in vele talen en de levensvisies van vele culturen; het

waren zeer verrijkende avonden. Enkele malen gingen we 'op excursie', bijvoorbeeld naar de Bibliotheca Thysiana in Leiden, dankzij prof. dr. Wim van Anrooy. En eenmaal gingen we bij Jaap en Annemarié dineren.

Misschien was het tijdens die avond. Of misschien was het op een ochtend in de gang van NIAS, tussen al die merkwaardige kunst die er aan de wanden hangt - ik weet het niet meer. Wat ik me herinner is dit. Ik sta oog in oog met Jaap. Jaap zoals alleen hij je kan aankijken: een bijna te

open en werkelijk ziende blik. Soms deed het me denken aan mijn Zeeuwsche grootvader; een inde-verte kijken, over zee naar de horizon.

Er is geen inleiding, of die herinner ik me niet. Ik herinner me alleen dat Jaap direct en zonder opmaat tegen me zegt: 'Als je geen huis meer hebt, kun je altijd bij ons komen wonen. Wij hebben nog een zolderkamer vrij. Je bent altijd welkom.'

Ik denk dat ik bedankt heb, verrast, in ongetwijfeld keurig Nederlands. Maar ik herinner me alleen een enorme ruimte, alsof de wanden van NIAS loslieten en mij ineens de Noordzee lieten zien die er zo dichtbij was.

Ooit schreef ik: 'iemand opent het venster .../... iemand tilt alles zolang op totdat het niet zwaar meer is'. Iemand geeft mij een vluchtweg. Voor als er geen weg meer is.

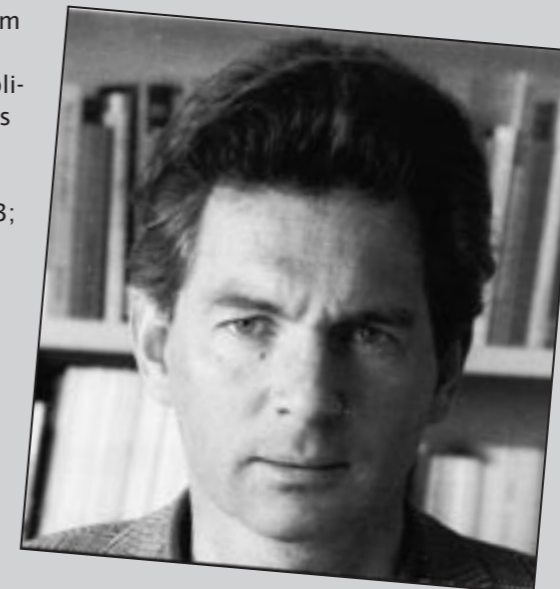
Het lijkt weinig. Totdat je werkelijk in een situatie bent waarin je denkt, dit gaat dramatisch mis, tenzij er nog een engel.

Een mens mag ook.

'Wij', dat is: Jaap en Annemarié. Beiden herhaalden het welkom nadien verscheidene malen. Misschien hoef ik er nooit gebruik van te maken. Ik weet het niet.

Ik ben ze zo enorm dankbaar.

Maria van Daalen

Wie?

- Naam: Anneke Wurth
- Geboren: 24-12-1977
- Burgerlijke staat: getrouwd en drie kinderen.
- Twee meiden van vijf en drie en een zontje van een paar maanden.

Wat?

- Nederlandse Taal & Cultuur
- Redacteur Buitenland
- Trainee adviseur Organisatie en Informatisering
- Docent Nederlands, Opleidingscoördinator en Begeleider op School (BOS)
- Huidig: Vakdidacticus Nederlands en Supervisor

eigenlijk heel breed. Hieronder vallen niet alleen de ‘standaard studenten’, maar ook herintreders of deeltijders die zich willen laten op- of omscholen.

Over haar werkzaamheden als vakdidacticus vertelt Wurth: “Vakdidactiek gaat over de inhoud van de lessen Nederlands. Hoe onderwijs je spelling en grammatica? Hoe leer je jouw leerlingen lees- en schrijfvaardigheid? Elke leerling is weer anders; hier moet je op in kunnen spelen. Ook leer je hier hoe je leerlingen enthousiast kunt maken voor literatuur of hoe je ze motiveert voor de andere onderdelen. Vakdidactiek is verdeeld in twee stukken. Deel één richt zich op VMBO-theoretisch en de eerste drie jaar van het HAVO en VWO. Dit is het programma dat de minorstudenten volgen en de masterstudenten die de minor niet hebben gedaan. Masterstudenten krijgen ook vakdidactiek twee, waarbij de bovenbouwstof van HAVO en VWO centraal staat. Als studenten het minortraject hebben afgelegd, duurt de master een half jaar korter: ze hebben al een beperkte tweedegraadsbevoegdheid en hoeven zich alleen nog te richten op de eerstegraadsbevoegdheid.”

Studenten lopen stage op een eerdergenoemde opleidingsschool. Hier krijgen de studenten begeleiding, maar op de opleiding is er ook een supervisor die kan helpen als het lesgeven even niet zo lekker gaat. “Hoe je lesgeeft hangt heel erg af van hoe jij als persoon bent,” vertelt Wurth. “Tijdens supervisie ga ik als algemeen begeleider in op hoe onderwijstheorie gekoppeld kan worden aan de persoon zelf. Dan behandelen we bijvoorbeeld de vraag hoe je het beste kunt omgaan met een enthousiast springerige brugklas of een weerbarstige 4-havoclub. En hoe kun je het beste handelen als een leerling met persoonlijke problemen komt? Ik geef dus algemeen onderwijskundige ondersteuning als supervisor.”

Een leerkracht is van veel markten thuis, zegt Wurth: “Als docent heb je enkele belangrijke rollen zoals regisseur, vakdidacticus, pedagoog en specialist. Je moet kritisch kunnen kijken naar hoe je die rollen in de praktijk brengt, je eigen onderwijspraktijk. Ook is het van belang

dat docenten bijvoorbeeld nieuwe onderzoeken kunnen gebruiken om die praktijk te verbeteren. Een supervisor kijkt naar jou als persoon en helpt je met vinden wat bij jou past. Dit doen we door een koppeling te maken tussen de student en voorbeelden uit de praktijk.”

Omdat de ICLON-studenten allemaal academisch zijn geschoold, wordt van hen verwacht dat zij zich bezig blijven houden met recent onderzoek, wat zij kunnen gebruiken in hun onderwijs. De masterstudenten sluiten het traject af met een onderzoek, wat het liefst raakvlakken heeft met onderwijs en het eigen vakgebied. Vakdidactisch onderzoek kan bijvoorbeeld gaan over een deel van het eigen lesprogramma waar de student zelf vraagtekens bij zet. “In zo’n geval is het extra

interessant om daarmee aan de slag te gaan. Laatst heeft een student op zijn stageschool onderzoek gedaan naar waarom er nog steeds grammatica wordt gegeven op de traditionele manier. De student wilde graag weten of grammatica wellicht op een andere, meer uitgekledede manier meer aanspreekt bij de leerlingen.” Met dit soort onderzoek is het ICLON erg blij volgens Anneke Wurth: “Wij hebben als doel om het onderwijs steeds beter te maken. Onderzoek is daarbij een onmisbare factor. We willen dan ook dat het ICLON en de opleiding elkaar kunnen blijven ondersteunen en aanvullen.”

Anneke vindt haar huidige functie heel erg leuk en interessant. Dit had ze een aantal jaar geleden niet verwacht. “Toen ik bijna klaar was met mijn studie was ik van plan om het bedrijfsleven in te gaan, maar ik zou nu niet meer zo snel die richting kiezen. Doe mij maar deze manier van werken met ‘mensen en communicatie!’”

“Ik hoop van harte dat mensen van de opleiding zich ook aangetrokken voelen tot het beroep van docent. Natuurlijk zijn alle (aanstormende) neerlandici van harte uitgenodigd eens contact op te nemen met het ICLON of met mij persoonlijk om meer informatie in te winnen!”

Universiteit Leiden

ICLON

Bier met een rietje

Nederlands doceren in Polen

“Wat raar,” dacht ik toen ik een meisje bier zag drinken door een rietje. Maar toen ik naar haar vriendinnen keek, bleken die allemaal voorzien van een glas bier met een rietje. Dit verbaasde me omdat mij vroeger is voorgehouden dat je stomdronken wordt als je bier door een rietje lurkt. In Lublin (spreek uit: loeblien) hebben ze daar blijkbaar geen last van. Want de daarop volgende dag vroeg ik enkele studentes naar deze wijze van bierconsumptie. Met pretoogjes antwoordde eentje me dat dat juist heel lekker was.

Ludo Jongen

KUL

Ruim twee jaar vertoef ik om de vier weken in Lublin, een stad zo’n 150 kilometer ten zuidoosten van de Poolse hoofdstad Warschau. Ik geef daar aan de Katholieke Universiteit Lublin Johannes Paulus II (afgekort KUL) colleges over de Nederlandse en Vlaamse literatuur, cultuur en geschiedenis.

De universiteit werd in 1918 opgericht, vlak na het uitroepen van de onafhankelijkheid van Polen door generaal Józef Pilsudski (11 november 1918). Tot 1946 had deze privé-onderwijsinstelling drie faculteiten: theologie, rechten en geesteswetenschappen. Na de Tweede Wereldoorlog is daar filosofie bijgekomen. Karol Józef Wojtyła was er hoogleraar ethica, tot hij op 16 oktober 1976 werd uitverkoren tot paus. Op 4 juli 2005, dus niet lang na het overlijden van Johannes Paulus II (5 april 2005), werd de naam van de Poolse paus - officieel én met goedkeuring van het Poolse bisschoppencollege – aan die van de universiteit toegevoegd.

Dat de KUL een rooms-katholieke signatuur heeft, valt onmiddellijk op. Overal “struikel” je over de priesters, paters en nonnen. Bovendien is iedere student (van welke studierichting dan ook) verplicht een bijvak theologie te volgen.

Een jaar of zes geleden is er een Vakgroep Nederlands opgericht, onder de vleugels van het Departement Engels. Op dit moment hebben we

ruim honderd studenten, verdeeld over vijf studiejaren (drie bachelor en twee master).

Aan het begin van hun studie spreken de studenten geen woord Nederlands, uitzonderingen daar gelaten. Tijdens mijn allereerste college voor eerstejaars werd ik aangesproken door een twintigjarige jongedame die - tot mijn stomme verbazing - vloeiend en accentloos Nederlands sprak. Ze vertelde dat haar Poolse vader met een Nederlandse getrouwd was. Ze had tot haar vijftiende in Nederland gewoond en was daar schoolgegaan. Vandaar dus. Met de andere eerstejaars moet ik me in het Engels behelpen.

Pollands

Als letterkundige houd ik me niet met taalverwerving bezig. Dat laat ik graag over aan enkele Poolse collega’s die Nederlands gestudeerd hebben, ergens in Polen en Nederland of Vlaanderen. Dankzij een intensieve training taalverwerving spreken de meeste studenten aan het einde van het eerste jaar een aardig woordje Nederlands, zodat we vanaf het tweede jaar Nederlands als voertaal gebruiken. Dat betekent tevens dat alle

werkstukken in het Nederlands moeten worden “aangeleverd”. Aldus krijg ik nogal wat eigenaardig Nederlands onder ogen. De Poolse variant van het Nederlands hebben we Pollands gedoopt. Immers, sommige grammaticale eigenaardigheden van het Nederlands blijken onze studenten slechts met zeer veel moeite onder de knie te krijgen.

Zo kent onze moedertaal lidwoorden. Daar hebben ze in het Pools (en andere Slavische talen) nog nooit van gehoord. Je komt dus regelmatig zinnen tegen waarin geen enkel lidwoord staat. Voor hen is een zin als “Ula gaat morgen

met auto naar bioscoop in centrum van stad” volstrekt normaal. Dan hebben we het maar niet over het verschil tussen de- en het-woorden, want daar hebben vrijwel alle buitenlanders moeite mee. Vandaag kwam ik bij het corrigeren van een werkstuk over Hugo Claus’ *De Metsiers* het volgende tegen: “de roman van het meest bekende Vlaamse schrijver.”

Ook de inversie in de hoofdzin én de werkwoordschikking in bijzinnen vindt men zeer lastig. Het levert zinnen op als “Morgen Asia gaat op bezoek bij haar moeder” of “Karol denkt dat hij gaat morgen op bezoek bij zijn moeder”.

Daarnaast zijn er nog een heleboel andere problemen, zoals er-zinnen (ik heb er genoeg van; er zijn nog twaalf over; er staat een paard in de gang), constructies met vaste voorzetsels (afgeven op; in tegenstelling tot), scheidbare werkwoorden (jij openstelt je niet voor nieuwe ideeën); spelling (in Polen spreekt men de “u” uit als een “oe”, maar als men koetje op z’n Pools spelt, staat er iets heel anders), enzovoorts en zo verder.

De organisatie

Wie mij een beetje kent, weet dat ik regelmatig loop te kankeren op de bureaucratie aan de Leidse universiteit. Nou, hier in Polen kan ik mijn hart ophalen. Het is hier allemaal nog veel erger dan thuis. Aan de KUL is men er inmiddels vast van overtuigd dat elke cursus nauwkeurig beschreven dient te worden. En dat betekent stapels formulieren invullen. Niks nieuws onder de zon dus.

Het wordt pas echt leuk wanneer ik aan het eind van een semester cijfers moet geven. Die dienen maar liefst op drie verschillende papieren afzonderlijk én met de hand te worden ingevuld,

telkens met datum en handtekening. Enkele jaren geleden is in de faculteitsraad voorgesteld om deze procedure drastisch te vereenvoudigen: de cijfers zouden direct in de computer ingevoerd kunnen worden. Dat voorstel werd unaniem afgewezen. Argument: “We doen het hier al bijna honderd jaar op deze manier. Waarom zouden we afwijken van de traditie?” Tja, zo lijkt de eenentwintigste eeuw hier nog heel ver weg.

Op de zaterdagochtend vóór ik jongstleden oktober naar Lublin zou afreizen, vroeg ik een collega of er een collegerooster was. Want dat kon ik niet vinden op de website van de KUL. Laat diezelfde middag stuurde ze me een mailtje met het rooster. Nu wist ik tenminste waar ik wanneer moest zijn. De vreugde was misplaatst. Bij mijn eerste contactuur waren slechts twee van de tien studenten aanwezig. Navraag leerde me dat het rooster dat de studenten hadden gekregen, afweek van het “mijne”. Kortom, ik heb de eerste dag veel koffie gedronken.

De bureaucratische rompslomp beperkt zich overigens niet uitsluitend tot de KUL. Ook elders

(banken, politie) schuift men voortdurend met papieren; die behoren overvloedig voorzien te worden van handtekeningen en stempels. En niemand neemt ook maar enige verantwoordelijkheid: steeds kijkt men naar een hogere in rang en die kijkt vervolgens naar een nog hogere. Kafka zou zich hier helemaal thuis gevoeld hebben.

De stad

Lublin is bepaald geen dorp. Volgens Wikipedia telde de stad in 2005 ruim 350 duizend inwoners. Van oorsprong is het een middeleeuwse stad, maar daar is nog maar weinig van terug te vinden. Het centrum heeft nog een stadspoort uit 1341, de Brama Krakowska. Her en der vindt men veertiende- en vijftiende-eeuwse kerken, maar die zijn vaak overwoekerd door barokke ornamenten. Gelukkig zijn in de Heilige-Drieënhedkapel bij het Kasteel (door de communisten gebruikt als gevangenis; thans is het stadsmuseum er gehuisvest) de laatmiddeleeuwse fresco’s nog intact.

Vóór de Tweede Wereldoorlog kende Lublin een grote joodse gemeenschap: 50-60% van de bevolking was joods. Daar is niets meer van over. Waar in andere steden nog sporen van het vooroorlogse joodse leven te vinden zijn (in Krakow zijn enkele synagogen en kerkhoven bewaard), hebben de Duitsers in Lublin alles grondig opgeruimd. Vele joden zijn omgekomen in Majdanek. Dat vernietigingskamp lag tussen 1941 en 1944 op vier kilometer van Lublins centrum, maar heden ten dage is het helemaal ingekapseld door de stad. Het is een indruk- en huiveringwekkend monument. Daarom blijf ik het buitengewoon vreemd vinden dat er stadsbussen met bestemming Majdanek rondrijden.

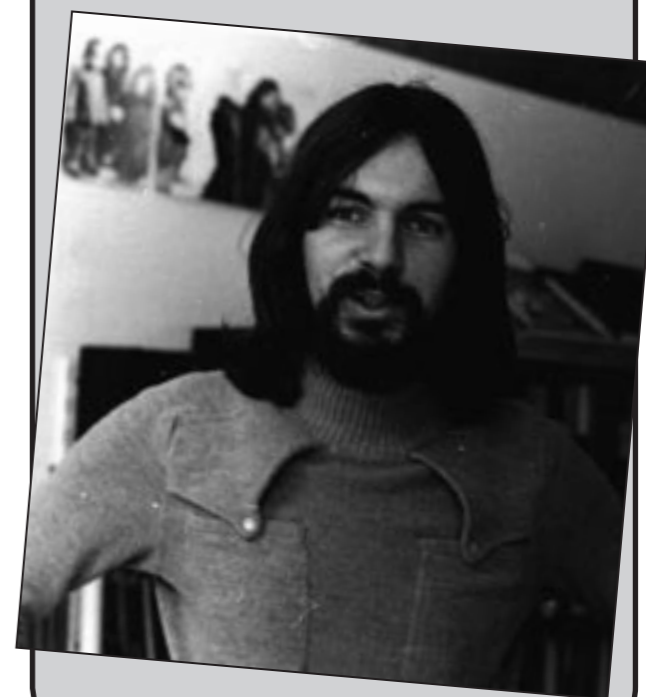
Gelukkig stemt niet heel Lublin tot droefenis. Er valt veel te genieten. Met eigen ogen heb ik kunnen vaststellen dat het oude centrum de laatste twee jaar aanmerkelijk is opgeknapt. Vele gebouwen zijn gerestaureerd en/of hebben een lik verf gekregen. En het barst er van de leuke, gezellige restaurants en cafés. Van begin mei tot eind oktober kun je daar tot laat in de avond op een terras neerstrijken om een biertje te nuttigen, zonder rietje.

Lublin, Sint-Willibrordus MMXII

Chef d'équipe

Denkend aan Jaap zie ik een welgeklede meneer gezwind door de P.N. van Eyckhof gaan. Anderen staan 's ochtends peinzend voor hun klerenkast en denken: ‘Wat zal ik nu eens aantrekken om mezelf voorgoed afstotelijk te maken?’ Ze kiezen dan een bruine broek, een blauwe trui en een groen vest. Zo niet Jaap. Ik ken hem al sinds 1975 en al die tijd is hij mij nimmer opgevallen als iemand met een onverzorgd uiterlijk. De coiffure, de kleuren, de snit, de structuur van de stof: over alles is nagedacht. Vooral in de tijd dat hij zich met het dandyisme bezighield, leek hij zich met zijn onderwerp te vereenzelvigen. Vorm en inhoud waren immers één? Soms zie je zijn blik kritisch over andermans uitdossing glijden. Een lubberende trui, een verschoten zomerjasje, de verkeerde schoenen... Hij signaleert het, maar is té verstandig om er iets van te zeggen. Zelf zou hij nog altijd met succes kunnen dingen naar de prijs voor de bestgeklede docent van de faculteit der geesteswetenschappen. Ik kom wat dat betreft ook een heel eind, maar tegen hem leg ik het toch onherroepelijk af. Een kwart eeuw geleden heeft Ton Anbeek hem eens treffend getypeerd. Ik herinner het mij nog woordelijk: ‘Jaap Goedegebuure ziet er uit als de chef d'équipe van een Franse wielploeg.’ Wie had toen kunnen bevoeden dat hij het over zijn opvolger had? Wie had toen kunnen vermoeden dat die ploeg eens de sectie Moderne Letterkunde zou zijn?

Peter van Zonneveld

Brieven als besluit

Het Leidse Brieven als Buit-project, door NWO gefinancierd, nadert zijn voltooiing. Op 1 september 2013 zullen de resultaten van het onderzoeksteam er liggen: artikelen, corpora, de monografie van Gijsbert Rutten en Marijke van der Wal, plus de proefschriften die Judith Nobels en Tanja Simons nu aan het afronden zijn. Voorproefjes van hun historisch-sociolinguïstisch onderzoek presenteren Judith en Tanja hier aan de lezers van Metaal en zij doen dat geheel in stijl: in de vorm van brieven gericht aan elkaar.

*Looft God boven al
In Leijden den 8en octoover 2012*

Een vriendelijke groetenisse sij geschreuen aen vl mijn beminde collega Tanja Simons. Soo laet ick vl beminde collega Judith Nobels vl weten als dat ick fris en gezondt ben, verhoepende dat het met vl (en vl dissertatie) oock soo is. Waer het anders, het soude mijn droefheidt wesen om te hooren. Desen dient om vl te laten weten dat het bijna zover is: het einde van het Brieven-als-buit project en de voltooiing van mijn proefschrift naderen met rasse schreden. Wat hebben we allemaal niet meegemaakt, hè? We hebben urenlang – zij aan zij – transcripties nagekeken, de echte brieven in handen gehouden in Londen, verschillende cameraploegen ontvangen, bijzondere reacties ontvangen op de website (www.brievenalsbuit.nl), en we hebben ettelijke kopjes thee gedronken terwijl we over de beste onderzoeksmethodes discussieerden. Maar laat ik nu maar niet te sentimenteel worden. In deze brief wil ik vooral een paar wetenswaardigheden met jou delen over het taalgebruik in zeventiende-eeuwse brieven aan de hand van citaten van twee bijzondere vrouwen uit mijn corpus, bij wijze van sneak preview ...

Ik begin met een markante briefschrijfster uit het zeventiende-eeuwse corpus (dat 599 brieven telt): Elisabeth Philipse Amelingh. De brieven van de Amsterdamse Elisabeth, echtgenote van schipper Lucas Pruijs, zijn in meerdere opzichten interessant. Eerst en vooral illustreren ze de autografenproblematiek die zo belangrijk was voor mijn onderzoek: ik moest van elke brief zeker weten of

de afzender ook de schrijver was. Van de elf brieven die Elisabeth naar haar man heeft gestuurd, zijn er slechts vier volledig van haar hand. Eén brief heeft Elisabeth laten opstellen door een professionele briefschrijver en vijf en een halve brief zijn voor haar geschreven door haar zus Marretje. De verschillende brieven van Elisabeth dienden dus goed van elkaar onderscheiden te worden, zodat ik tijdens het onderzoek niet per ongeluk Elisabeths sociale kenmerken (vrouw, midden-hoge klasse, tussen 30 en 50 jaar oud) in verband zou brengen met het taalgebruik in de brieven die eigenlijk van de hand van haar zus of van de professionele briefschrijver zijn.

Het is leuk om Elisabeths brieven te lezen omdat haar karakter er zo duidelijk in naar voren komt. Deze dame is immers nogal jaloers aangelegd en speelt graag de baas over haar man, wat voor onderhoudende lectuur zorgt. Ondanks het feit dat Elisabeth haar echtgenoot regelmatig een veeg uit de pan geeft, is ze toch bezorgd wanneer het weer tegen zit. Ze schrijft:

dat w[e]et got dat ijck wensen dat [het] so nijet en was [...]want mijn hert mij ser doet als ijck de wint ho[o]r waeije en ijck u l nijet helpen en can

In deze passage bewijst Elisabeth niet alleen dat ze toch om Lucas geeft, ze laat ook zien dat de tweeledige ontkenning (nijet ... en) in de tweede helft van de zeventiende eeuw nog niet verdwenen was in Amsterdam. Dit terwijl eerder onderzoek naar andersoortige teksten heeft laten zien dat de

tweeledige negatie in Holland rond 1650 eigenlijk niet meer voorkwam. Blijkbaar werd de tweeledige negatie in deze periode niet gebruikt in ambtelijke en gedrukte teksten, maar kon hij toch door de mazen van het net glippen in spontaan geschreven brieven.

Ook zit in deze passage een vreemde vervoeging: ijck wensen. Waarschijnlijk moet je de eind-n in dit geval even wegdenken (ik hoef je vast niet uit te leggen dat die eind-n vaak in spelling voorkomt terwijl hij in de uitspraak niet te horen is en dat dit voor verwarring kan zorgen) en doelde Elisabeth op de vervoeging ik wense, waarin de oude eind-sjwa nog is uitgedrukt. Dit is opvallend, want uit mijn onderzoek blijkt dat de eind-sjwa in de persoonsvormen van de eerste persoon enkelvoud in Holland nog maar in 19% van de gevallen voorkwam in brieven van vrouwen uit de midden-hoge klasse. Elisabeth is dus naast bazig en jaloers ook een beetje ouderwets.

Voor ik eindig, wil ik toch nog even iets kwijt over de aanspreekvormen. In de brieven uit de zeventiende eeuw is ul (oorspronkelijk een afkorting van u(we) liefde) de frequentste aanspreekvorm. Maar mijn data laten duidelijk zien dat een nieuwe vorm, het voor jou waarschijnlijk bekende UE, zijn intrede al heeft gedaan. Uit het corpus blijkt dat deze vorm in de zeventiende eeuw bijna exclusief gebruikt werd door schrijvers van de hoogste klassen en dat mannen UE dubbel zo vaak gebruikten als vrouwen. Het taalgebruik van Maartje Nannings uit Hoorn is in deze context heel opmerkelijk. In een brief naar haar echtgenoot, timmerman Pieter Pauwelsz, schrijft ze:

sijt van herten gegroet en inde bescherninge desalder hooghst beu[o]len die ick hop dat ve mijn alderlieste sal gelaiden op al uwee wegen

Maartjes brief illustreert prachtig dat de oorspronkelijk epistolaire vorm UE niet beperkt bleef tot brieven, maar evolueerde en in gesproken taal in gebruik werd genomen als uwé. Op zich is het ook al uniek dat een vrouw uit de midden-lage klasse de vorm UE (gespeld als ve) gebruikt. Maartje Nannings lijkt dus heel vooruitstrevend op het gebied van taal en misschien was ze dat ook wel op andere vlakken: ze was immers goed bevriend met de echtgenote van de kapitein en moedigde haar man ook aan om op goede voet met de kapitein te

staan. Wou Maartje graag opklimmen op de sociale ladder? Soms is het jammer dat we dit soort vragen onbeantwoord moeten laten, vind je ook niet?

Zo, Tanja, nu heb je al een paar kruimeltjes van mijn proefschrift gezien. Ben je al benieuwd naar de uitwerking van deze onderwerpen? Binnenkort kan je alle details zelf napluizen in mijn proefschrift. (En ik hoop dat je dat zal doen, want een paranimf moet toch wel een beetje op de hoogte zijn van wat er verdedigd wordt...) Sijt vriendelijck gegroet van vl collega

Judith

De zee, de zee

Dinsdag 28 juni 2011. Het jaarlijkse sectieuitje van Moderne en Oudere Letterkunde gaat ditmaal niet naar inlandse plaatsen als Den Bosch of Antwerpen. We blijven dicht bij huis en bij de kust: een fietstocht naar literaire gedenkplaatsen in Katwijk en Noordwijk. Het is zonnig, bloedheet en de dag zal eindigen met journaalwaardige onweersbuien in het hele land, die dakpannen doen afwaaien, bomen wortelen en Helma's terugtocht naar Den Bosch ernstig zullen bemoeilijken. Maar zover is het nog niet. Vooralnog is het zonnig en heet en onze neuzen vertonen al aardig wat kleur. Na onder meer het groene kerkje in Rijnsburg, het Janus Dousamonument in de Grote Kerk van Noordwijk en een eerste verpozing op het sjeke terras van het Noordwijkse Oranjehotel zijn we in Katwijk aanbeland, op tijd voor een tweede versnapering. Rick en ik, de twee aio's in het gezelschap, kunnen de verleiding niet langer weerstaan. We kondigen aan dat we de zee in zullen duiken, ook al hebben we niet speciaal zwemkleding meegenomen. Of hij mee mag, vraagt Jaap. Natuurlijk hebben we daar geen bezwaar tegen! Bij de vloedlijn aangekomen blijkt Jaap beter voorbereid dan wij, met een zwembroek onder zijn kleding. 'Met voorbedachten rade.' Ik zag aan Ricks gezicht dat hij dezelfde gedachte had.

Het is een memorabel beeld: terwijl Helma en Olga in de branding waden en hun rokken net niet ver genoeg optillen, waardoor Helma's telefoon onherstelbare waterschade oploopt – wat haar terugtocht later die avond verder zal bemoeilijken – liggen we daar te dobberen, twee promovendi en hun promotor, op een mooie en bloedhete dag die zal eindigen met een ontzagwekkend onweer.

Suzanne Fagel

Leiden, 12 oktober 2012

Zeer geachte Collega en Vriendinne,

Dank je wel voor de brief van 8 oktober die ik met veel plezier heb gelezen. Ik dacht: ik schrijf je meteen maar even terug, want ik kan je inmiddels ook wel wat vertellen over de vorderingen van mijn onderzoek. Eigenlijk is het best raar om je een brief te schrijven terwijl we dag in dag uit in hetzelfde kantoor werken. Mijn briefschrijvers zouden dat niet zo snel gedaan hebben; zonde van het papier, de inkt en de moeite. Matthijs Hansen dicht er het volgende over in een brief aan zijn in Amsterdam wonende geliefde, Catrina Elisabeth André:

De son die Reijst int oost, int west weer onder gaet

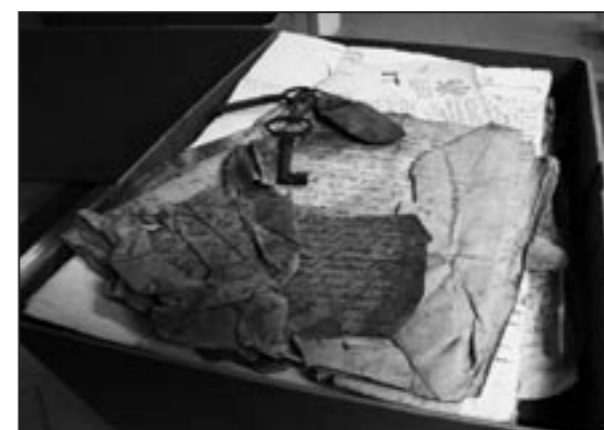
in vier En Twintig uur op selve Centrom staet
Kon ik soe gau hen vaare Naa U mijn waarde Lief

ik zau geen moijde [moeite] spaare, ik schreev al vast geen Brief
Maar wijl ik dat Niet kan, deus voeg ik mijn Met Sinne
ik Neemt Enk en pen in hant, En schrijft Naa mijn beminde

Nee, Matthijs zou echt geen brief hebben geschreven als hij niet overzee in Curaçao had gezeten, maar ja, hij moest wel via de post met zijn Catrina communiceren. Dat komt mij dan weer goed uit, want nu kan ik - ruim 200 jaar later - zijn brief bestuderen voor ons onderzoek naar de taal van

'gewone' mensen. Dat 'gewoon' betekent in mijn geval vooral Hollands, maar je zult vast wel uit het citaat opgemaakt hebben dat Matthijs niet zo 'gewoon' was en zeker geen autochtone Amsterdammer. Je bent het toch wel met me eens dat zijn spelling hier en daar (gau, gaet, staet) wat eigenaardig is? Verderop in zijn brief blijkt dat hij uit Jutland (Denemarken) komt, dus waarschijnlijk was Deens zijn moedertaal. Toch schrijft hij zijn brief in het Nederlands en blijkbaar beheerst hij die taal zo goed dat hij er in kan dichten (of zou hij een bestaand gedicht citeren?)

Dat Matthijs zijn Catrina met 'U' aanspreekt is voor ons misschien gek, maar het was destijds helemaal niet ongewoon: u is hier de objectsvorm bij gij

sparen. Daarmee lijkt hij zich perfect aangepast te hebben aan wat in de Hollandse spreektaal gebruikelijk is (en overigens in een groot deel van het huidige Nederland): we laten de slot-n nogal makkelijk vallen. De lammere sijn duur maar de koeije sijn schant goetkoop op de markte; als je niet beter wist, zou je het, uitgaande van je gesproken taal, zomaar op kunnen schrijven. Het onderwijs zorgde en zorgt er echter voor dat we in bepaalde posities een slot-n schrijven (dat fenomeen ken ik dus inderdaad goed). Eind achttiende eeuw lijkt niet iedereen zich bewust te zijn van deze regel; dat geldt onder andere voor de Noord-Hollandse Antje Cornelis van wie het lammere-citaat afkomstig is. Mijn onderzoek laat zien dat het vooral vrouwen

en die aanspreekvorm wordt veel gebruikt in mijn brieven. Verderop in zijn brief gebruikt Matthijs trouwens UE (U edele of Uwe Edelheid). Die vorm doet in jouw brieven zijn intrede, maar blijkt in mijn corpus de ultieme epistolaire aanspreekvorm: ik vond de vorm (of variaties erop) in ruim 70% van de gevallen. Zowat iedereen lijkt bekend te zijn met UE en dat geldt voor beide seksen, van jong tot oud en van matroos tot kapitein: UE komt op ons misschien wat formeel over, maar deze vorm was kennelijk in de late achttiende eeuw dé manier om je in een brief tot iemand te richten. Ik heb zelfs een brief van een moeder aan haar zoon waarin zij schrijft: Ue is nu twaalf jaer oud geworden! Het was in ieder geval zeker niet de bedoeling om de geadresseerde met jij of je aan te spreken; die vormen ben ik maar 37 keer tegenkomen bij 16 (van de 292!) briefschrijvers. In de dagelijkse, gesproken omgangstaal zal jij een grotere rol hebben gespeeld, zeker in de Noordelijke Nederlanden, maar op papier werd gebruik ervan vermeden

Matthijs doet trouwens nog iets eigenaardigs: hij schrijft vaare en spaare in plaats van varen en

zijn die de -n vaak achterwege laten en dat is goed verklaarbaar wanneer we weten dat vrouwen in die tijd minder geschoold waren dan mannen, en ook in het algemeen minder lees- en schrijfervaring hadden.

Matthijs besluit zijn brief met een lieve belofte: ik sal mijn waarde Lief dog Een ding Bringen dat ik op de Reijs selvs heeft gemaakt dan gij mijn waarde Lief zien kan dat ik aan u heeft gedagt. Wat Matthijs gemaakt heeft, weet ik niet, maar Judith, ik kan je wel vertellen dat hij veilig thuis is gekomen, met Catrina trouwde en dat zij samen vier kinderen kregen. Jij krijgt van mij ook een belofte per brief: binnen enkele maanden is mijn proefschrift af en je bent van harte welkom op de verdediging ervan, misschien wel als mijn paranimf?

Nu sluyt ick af met de pen, maer niet met myn hart (en dat was al in de achttiende eeuw een cliché),

Tanja

Gedachten lezen is normaler dan je denkt

Promovendus Max van Duijn over zijn onderzoek

Op zijn werkkamer is geen glazen bol te vinden. Tarotkaarten liggen ook niet op zijn bureau. En er staan al helemaal geen onduidelijke apparaten in zijn ruimte. Gewoon twee bureaus, twee computers en allerlei andere spullen die in een gemiddelde werkkamer te vinden zijn. “Gedachten lezen moet je niet opvatten als iets magisch”, aldus Max van Duijn.

Ruben van Vliet

Max van Duijn is promovendus aan de Universiteit Leiden. Het onderwerp van zijn onderzoek klinkt in eerste instantie als iets zweverigs, iets waar je in moet geloven. Maar gedachten lezen is heel alledaags, iedereen kan het en iedereen doet het ook. “Gedachten lezen is niet in een glazen bol kijken en vertellen wat iemand weet. En het is ook niet dat mensen in een scanner gelegd worden en dat er dan conclusies getrokken kunnen worden over gedachteprocessen die op dat moment draaien.”

Maar wat houdt gedachten lezen dan wél in? “Mensen moeten voor alle vormen van sociale interactie een beeld hebben van wat andere mensen denken. Dat is essentieel voor alles wat je in je sociale omgeving doet. En ik zie taal als een vorm van interactie. Je kunt in principe geen zin uitspreken of een zinvolle zet in een discussie doen, zonder dat je een beeld hebt van wat de ander denkt. En de ontvanger heeft aan de talige uiting niet genoeg om een betekenis te construeren. In beide gevallen zul je het moeten aanvullen.”

Kortom, als twee mensen een gesprek voeren, zijn ze ondertussen allebei aan het gedachten lezen. Want aan alleen de taal hebben beide partijen niks. Een bekend voorbeeld is de vraag ‘Kun je me het zout aangeven?’ De spreker bedoelt hiermee dat hij wil dat de hoorder hem het zout aangeeft. Maar dat is niet wat de vraag letterlijk betekent. De hoorder moet dus bedenken wat de intenties van de spreker zijn.

“Je kan ook niet zeggen dat deze constructie de betekenis ‘geef het zout aan’ heeft gekregen”, stelt Van Duijn. “Er zijn namelijk situaties waarin de vraag nog steeds een ja/nee-vraag is. Bijvoorbeeld: Ben jij als hoorder ertoe in staat om het zout aan te geven? Of moet ik als spreker zelf opstaan en het zout pakken? Per situatie moet je je dus afvragen wat iemand bedoelt. In dat geval doe je een ‘interpretatieve stap’. De hoofdstelling is dus: We hebben niet genoeg aan de taaluiting zelf om de bedoeling te ontcijferen, daar hebben we gedachten lezen voor nodig.”

Het is duidelijk wat gedachten lezen precies inhoudt, maar waar doet Van Duijn dan precies onderzoek naar? Zijn onderzoek bestaat eigenlijk

uit twee kleinere onderzoeken. Voor zijn eerste onderzoek gebruikt hij verhalen die al generaties lang meegaan, zoals *Klassieke Tragedies*. Daarnaast doet Van Duijn onderzoek naar ‘gewone’ taal, zoals in krantenberichten of in het CGN [Corpus Gesproken Nederlands, red.]. “Ik kijk naar teksten en de structuur ervan, en het effect dat die teksten hebben in het brein van de lezer.”

De resultaten van de twee deelonderzoeken verzamelt Van Duijn, en vervolgens zet hij ze in een kader van ‘de evolutie van menselijke cognitie’. Onder die cognitie vallen allerlei soorten denkprocessen, waar het gedachten lezen er één van is. De vraag die de promovendus hierbij stelt is hoe het kan dat wij als lezers de teksten, die een ingewikkelde sociale situatie bevatten, toch begrijpen. En de analyse van structuren uit de twee onderzoeken helpt bij het beantwoorden van deze vraag.

Een opvallende uitkomst van het onderzoek is hoezeer een deel van de processen in het menselijk brein lijken op die in het brein van dieren. Dat mensen op chimpansees lijken, kan iedereen zien. Toch zijn er ook andere dieren die bepaalde gedachteprocessen delen met ons. “Bijvoorbeeld raven begraven eten op verschillende plekken en kunnen dat weer terugvinden. Maar ze weten dat andere raven soms zien dat zij hun eten verstoppen. Wat ze vervolgens doen, is dat ze op een later moment het eten opgraven en op een andere plek verstoppen.”

Dat klinkt allemaal leuk en aardig, maar de vraag die dan oprijst is toch: Wat hebben we hieraan? Allereerst laat het onderzoek van Van Duijn zien dat gedachten lezen met allerlei geesteswetenschappen te maken heeft. “Het is een onderwerp waar zowel psychologen, cognitiewetenschappers, biologen, taalwetenschappers en literatuurwetenschappers een bijdrage aan moeten leveren. Het is dus niet alleen het terrein van de psychologie.”

Maar er is nog een belangrijker punt, waar wij als ‘gewone stervelingen’ ook wat aan hebben. “Ik hoop een bijdrage te leveren aan het beter begrijpen van de relatie tussen taal en gedachten lezen. Mogelijk kunnen mensen met een stoornis uit het autisme-spectrum, die moeite hebben met gedachten lezen, zo in de toekomst een betere behandeling krijgen. Bijvoorbeeld door middel van therapieën die de taal- en verhalende ontwikkelingen van deze mensen bevorderen. Maar dat is nog een stip aan de horizon.”

Tipje van de sluier

Jaap is een op en top vakman, weet alles van films, is een galant gastheer, heeft geen last van bibliothele neigingen, wil dat ook graag weten, heeft het getroffen met Annemarie en Stefan, brengt regelmatig tassen vol met boeken naar De Slegte, vraagt zich af en toe vertwijfeld af waarom de boekenkasten thuis maar niet leger willen worden, wil na zijn 65e verjaardag geen kamer op het Instituut, komt in 2010 vaak op de fiets naar het NIAS in Wassenaar, ontketent een ware Reve-rage op datzelfde NIAS, raakt in de war van diefstal, heeft een redelijk lage Absolute Leeftijd, heeft nog nooit met mij getafeltennist, houdt van een goed glas wijn, draagt af en toe een sjaltje dat gemengde gevoelens oproept bij middelbare scholieren voor wie hij een proefcollege verzorgt, kan heel goed Johan Polak nadoen, doet dat ook regelmatig, ziet als een van de eerste recensenten dat Arnon Grunbergs *Blauwe Maandagen* een bijzonder boek is (‘leest als de spreekwoordelijke trein’), laat regelmatig de hond uit, kijkt naar zijn eigen verleden met een mengsel van weemoed en ironie, is een uitstekend interviewer, vertelt vaak ruim van tevoren en in vertrouwen wie de nieuwe Gastschrijver zal worden, staat in beperkte kring – althans in Nederland – bekend als tv-kok, mag als auteur van ruim 1800 recensies (ruim 1800!) welhaast een veelschrijver worden genoemd, zal om deze en nog veel meer redenen danig door mij worden gemist aan de Witte Singel. Wedden dat we elkaar blijven zien?

Wim van Anrooij

[Voorganger]

De boombast voelt als varkenswoerd:
Mijn hand heeft door de tijd geroerd.
De tuin gaat op in slagerij,
en dan komt de herinnering vrij

aan wat ik steeds ontvluchtte en zocht -
schuld die door bloed werd afgekocht.
Twee pas mijn vader. Verdoft zijn stem.
Lichtjaren ver Jeruzalem.

De stam geveld, het blok gekloofd,
het vuur bijna weer uitgedoofd.
Hij heft de bijl. Dan scheurt het vlies.
En ik weet dat ik hem opnieuw verlies.

Auteur onbekend